EEN REIS ONDER DE TORADJA'S VAN SA'DAN EN MAMASA (CELEBES)

DOOR

ALB. C. KRUYT EN J. KRUYT

(Met een kaartje)

De reis ging uit van Palopo, de hoofdplaats van het eertijds zoo machtige Loewoe. Wij hebben den tijd nog gekend, dat men bij laag water aankomende, schoenen en kousen moest uitdoen om door de modder te baggeren, voordat men het eigenlijke zeestrand had bereikt. Nu voert een pier naar het land, zoodat men ten allen tijde aan wal kan komen.

Palopo is te verdeelen in een beneden- en een bovenstad. De eerste bevat de kantoren, de woningen van Chineezen, Arabieren en Loewoeërs. De laatste is gelegen daar waar vroeger het paleis van de Datoe's stond, Hier is alles ruimer gebouwd. Alle lanen zijn met boomen beplant. Vooral gedurende het vijf-jarig bestuur van den Assistent-Resident E. A. J. Nobele is de plaats zeer vooruitgegaan. Waterleiding en ziekenhuis, zijn gereed of in wording terwijl de tijd wel niet verre meer zal zijn, dat Palopo ook zijn electrische verlichting en zijn ijsfabriek zal hebben. Gedurende ons verblijf te Palopo mochten we ruimschoots genieten van de gastvrijheid van den heer Nobele.

Palopo is als de hoofdplaats van Loewoe nog niet oud. Aanvankelijk verbleven de vorsten op een plaats bij de Tjerekang-rivier, niet ver van het tegenwoordige Malili. Daar zijn ook de eerste heerschers uit den hemel neergedaald. Die plek heet Lengkong. Vandaar werd het hof overgebracht naar Lampenai, vervolgens naar Walo. Daarna verbleef de vorst weer een poos bij de Tjerekang, tot zijn zetel werd overgebracht naar Malangke, tusschen Wotoe en Palopo, niet ver van de monding van de Balease-rivier. Te Malangke werd de toenmalige Datoe mohammedaan. Hij zelf is daar nog gebleven en begraven, waarom hij den naam heeft gekregen van: Matinroë ri Malangke, „die te Malangke is overleden;" maar zijn zoon, Matinroë ri Goa, ging zich te Palopo vestigen. Dit zal dus een 250 jaar geleden zijn. Deze jonge vestiging moet zijn ontstaan voornamelijk te danken hebben aan de zucht van mohammedaansche volken om dicht aan zee te wonen. Het is van belang te weten, dat Palopo nog zoo jong is, want hieruit wordt verklaard, waarop bijvoorbeeld in den ouden tijd de voorouders der To Rongkong, die zich van de Sa'dan-Toradja's hebben afgescheiden, naar hun nieuwe woonplaats konden trekken, zonder met den Datoe van Loewoe in aanraking te komen.

Door bemiddeling van den heer Nobele waren twee oude rijksgrooten van Loewoe bereid ons omtrent een en ander in te lichten, wat wij wilden weten. Omtrent de vorsten die over dit land hebben geregeerd, wist men ons alleen de eerste vijf op te geven. Deze vijf zijn legendarische personen, en volgens de overlevering zouden ze allen naar den hemel

teruggekeerd zijn aan het einde van hun leven op aarde. Ook van de Datoe's die na den overgang tot den Islam het land hebben bestuurd was men goed op de hoogte. Maar de vorsten die tusschen deze beide groepen in hebben geleefd kon men ons niet meer in tijdsorde opgeven. De vijf eersten dan waren: Batara Goeroe, Batara Lettoe, Saweri Gading, La Galigo en La Mapangaro.

De laatstbedoelden waren: Matinroë ri Patimang; het lijk van dezen Datoe werd niet meer verbrand zooals met de lijken van de vroegere vorsten geschiedde, daar hij, ofschoon nog niet tot den Islam overgegaan, toch reeds neiging daartoe had. Degeen die Mohammedaan werd was Matinroë ri Malangke. Diens opvolger M. ri Goa verhuisde naar Palopo. Verder hebben geregeerd: M. ri Tompotika; M. ri Langkanae; M. ri Kaloekoe boio; M. ri Sabamparoe; M. ri Tangana Loewoe; M. ri Kamomberoe; M. ri Limpo Madjang; M. ri Kamboen Daeng Sompa.

De Toradja's verklaren het feit dat de Datoes van Loewoe geen varkensvleesch eten geheel uit totemisme, daar onder de voorouders die aan het Datoegeslacht het aanzijn hebben gegeven, een varken zou zijn geweest.

Wij lieten aan de Loewoesche grooten ook een weefsel zien, dat in Midden Celebes bekend staat onder den naam van kolo kompa. Dit zijn kleine saronkjes van circa 4 bij 3 dM. grootte, waarvan de draden wijd uit elkaar liggen, zoodat ze doen denken aan nethemden, die om het bovenlijf gedragen worden. Voor eenig praktisch doeleinde zijn ze totaal onbruikbaar. Deze weefsels moeten in Boeton (Boetoeng) gemaakt zijn, op last van den Sultan en de rijksgrooten aldaar. Via Banggai en Mori zijn deze dingen in de Possostreek ingevoerd, waar ze een groote waarde vertegenwoordigden. Wanneer iemand iets had gedaan, waarvoor hij kon worden gedood, en hij was in staat zijn vervolgers zulk een kolo kompa te geven, dan mocht hij niet meer worden gedood. Meer dan eens hoorden we in het Possosche zeggen: „Al had iemand nog zooveel goederen, maar hij bezat niet een mand vol van deze kolo kompa weefsels, dan kon hij niet rijk worden genoemd". In Posso moet tot in dezen tijd bij de bruidschat zulk een weefsel worden gevoegd; ouderwetsche menschen staan daar zeer op.

Onze beide zegslieden in Palopo noemden het: balandja Boetoeng, „Boetonsch geld," en ze vertelden, dat in den ouden tijd het rijk van Boeton met deze dingen een deel van zijn schatting kwam betalen, die het verplicht was aan den Datoe van Loewoe op te brengen. Vroeger werd hiermee vooral sagoe gekocht. Een der rijksgrooten vergeleek dit weefsel bij papieren geld.

Ook koperen en bronzen bijlen moeten een enkele maal in den grond zijn gevonden, maar nog veel meer werden (worden?) ze nagemaakt, Evenals bij de Toradja's van Bosso heeten ze in Loewoe: ngisi Longga. „tanden van Longga." Deze Longga werden ons afgeschilderd als geesten in de lucht, die zich naar welgevallen kort en lang kunnen maken; ze dragen een baard. Wanneer men zulk een geest tegenkomt, moet men hem trachten vast te houden, dan zal hij u alles geven, wat ge hem vraagt. Terwijl de Possoërs aan zulk een bijl de kracht toeschrijven om iemand rijk te maken, gebruiken de Loewoeërs deze voorwerpen, zoowel echte als nagemaakte, als voorbehoedmiddelen. Ze binden ze daartoe vóór op den buik vast, en denken dan dat ze gevrijwaard zijn voor aanvallen van krokodillen, voor steken en schoten. Wanneer de eigenaar van zulk een bijl goed weet te praten, kan hij er gewoonlijk een buffel voor krijgen.

Steenen hamers uit den ouden tijd bezat men ook te Palopo. Ze waren

gevonden in boomen, na een hevig onweder, zoodat ze ook hier aan donder en bliksem worden toegeschreven, en evenals elders in den Archipel den naam dragen van batoe kila', „bliksemsteen." Men wrijft er rijpe pisang mee fijn, die aan zuigelingen te eten gegeven wordt. Het wrijven met dezen steen zou dit voedsel bijzonder krachtig maken. Ze worden ook in water gelegd, dat daarna als medicijn gedronken wordt.

Dat in deze streek geen steenen gevonden worden, waaraan eenige overlevering verbonden is, is een gevolg van de omstandigheid dat deze vestiging nog jong is. In het oude terrein waar de vorsten vroeger hebben gewoond, komen zulke steenen wel voor.

Sedert twee jaar is men bezig met den aanleg van een autoweg van Palopo naar Rante Pao („mangga-vlakte") maar hiervan zijn op het oogenblik nog slechts 16 paal gereed. De tot nu toe meest gebruikte weg naar het Toradja-land steekt de vlakte achter Palopo over tot men aan het dorp Latoepa komt, vanwaar men het gebergte bestijgt. De weg voert langzaam stijgend in circa drie uur tot het hoogste punt; vandaar daalt men een poos om dan na nog twee uur langs een in den bergwand uitgehouwen pad te zijn gegaan, de pasanggrahan te Saloe Limboeng (saloe = rivier; limboeng = plas) te bereiken. Hier troffen wij de heeren dr. H. van der Veen en J. Belksma aan, die ons tot hier te gemoet gereden waren.

Na hier gezamenlijk den nacht doorgebracht te hebben, werd de tocht voortgezet tot Ma'kale [1]). Onderweg, bij Kamboetoe („hiel"), waar de weg zich in tweeën splitst, rechts naar Rante Pao en links naar Ma'kale, heeft men een steilen klim te maken om over het Rera-gebergte het landschap Sangalla' [2]) te bereiken. Hier brachten wij nog een kort bezoek aan de jongste vestiging van den Gereformeerden Zendingsbond, waar de heer en mevrouw Zijlstra zijn gevestigd. Wij zouden hier later nog terugkomen voor ons onderzoek.

Ma'kale is een van de aardigste binnenplaatsjes die we kennen. Het is keurig netjes en gezellig aangelegd door den bovengenoemden heer Nobele, die, voordat hij afdeelingschef werd, hier acht jaar als Gezaghebber orde op de zaken heeft gesteld. Terwijl op vele van deze plaatsen een groot plein is aangelegd, waarom heen de voornaamste gebouwen zijn opgesteld, vindt men hier een grooten vierkanten vijver, die door een klein bergstroompje voortdurend van versch water voorzien wordt; waar eenden en ganzen in rond zwemmen, en waarin zich middenin een eilandje bevindt, door een smal dijkje met den oever verbonden. Om dien vijver staan een aantal gebouwen, waarvan het kerkje, de societeit en de pasanggrahan de voornaamste zijn. De woning van den gezaghebber en de kantoren liggen meer naar binnen. Het is hier steeds levendig zonder ooit druk te worden, wel een groot verschil met Rante Pao, waar het alleen op pasardagen druk is. De reden ligt hierin dat Ma'kale een inheemsche bevolking heeft, terwijl Rante Pao een creatie is van het Gouvernement.

Te Ma'kale werden wij vriendelijk ontvangen door den heer Groenenstein, gezaghebber. Wij mochten niet alleen genieten van zijne groote gastvrijheid, maar ook op allerlei wijzen heeft hij ons voortgeholpen: met paarden, waar de onze door de lange reis rust noodig hadden; met een

---

1) Ma'kale beteekent „een lichaam bezittend"; in sommige streken: „naakt." — Van der Veen.

2) Sanggala' „één tusschenruimte, één voetspoor." V. d. V. — Ook de meeste der tusschen den tekst geplaatste verklaringen van namen zijn van dr. H. van der Veen.

tolk, die ons uitstekende diensten heeft bewezen; met aanbevelingen aan de verschillenden hoofden, die ons hierdoor zeer ter wille zijn geweest bij ons onderzoek.

Den dag na onze aankomst hadden wij reeds gelegenheid kennis te maken met de uitgebreide feestelijkheden, waarmee de Toradja's hunne dooden ter aarde bestellen. Wij begaven ons daartoe den weg op naar Randanan, („rand, oever van een rivier") naar een plek ongeveer 7.5 KM. van Ma'kale verwijderd. Daar waren op de hellingen aan beide zijden van den weg enkele armoedige hutten opgericht, waarin een groot aantal gasten beschutting zocht tegen de felle zonnestralen. Een der hutten stond op ongeveer vier Meter hooge bamboestijlen; dit was de doodenhut; daarin lag het lijk, dat door de inwikkelingen het voorkomen had gekregen van een rol katoen, aan beide uiteinden versierd met de barreallo, een voorstelling van de zon. Om het lijk heen zaten eenige oude vrouwen.

Op het terrein waren zes steenen opgericht, simboeang genaamd, waarbij palen waren geplant, pinangstammen (kalosi); lampiri-boomen (in Posso aroeroe geheeten; arenpalmen en verder bamboestengels; daaraan worden de te slachten dieren vastgebonden om te worden gedood [1]). Deze steenen schijnen alleen te worden opgericht om de herinnering aan de overledenen levendig te houden, „opdat men zijn geheugen te hulp kan komen door te zeggen: dit is (of dit zijn) de steenen van N.N." Wij hebben ten minste niets gevonden, dat het recht zou geven aan een identificeering van den doode met dien steen te denken. Toch schijnt men bijzonderen eerbied voor die steenen te hebben; op enkele plaatsen zagen we zulke steenen midden op den weg staan; maar het zal wel luiheid zijn geweest, waarom deze steenen niet werden verplaatst, wat volgens den adat geoorloofd is. Of ook: de eigenaars van die steenen waren misschien niet meer bekend, en de wegwerkers raakten ze liever niet aan; men kon nooit weten wat er uit voort kon komen.

Bij die simboeang stond ook de bala'kajan, de stelling, van waar af het vleesch der geslachte dieren aan de rechthebbenden wordt uitgedeeld. Die uitdeeling moet altijd door iemand worden gedaan, die volkomen op de hoogte is van de rangen en familieverhoudingen der aanwezigen, want de minste fout in de voorgeschreven volgorde wordt zeer kwalijk genomen.

De meeste aandacht wijdden de aanwezigen aan de vechthanen, die op het terrein aanwezig waren. Het laten vechten van hanen is de grootste attractie bij doodenfeesten, en wij hebben daarvan later ook den last bij ons onderzoek ondervonden, zooals beneden zal blijken.

Reeds meer dan eens is de aandacht aan deze doodenfeesten geschonken. De Assistent-Resident, de heer E. A. J. Nobele heeft in een nota van overgave een schets van de uitgebreide ceremonieën gegeven, die bij het bezorgen van een lijk in acht worden genomen. Het is jammer, dat de Regeering deze nota tot nu toe niet in het licht heeft gegeven. Ook de zendeling A. A. van de Loosdrecht heeft vele belangrijke aanteekeningen over dit onderwerp nagelaten, die op bewerking wachten.

Hier ontmoetten wij ook Poeang Tarongko, den vorst van Ma'kale,

---

1) Soms is de pantoenoean tevens kalaparan, d. w. z. plaats waar het la'pa'-feest wordt gevierd. Dan vindt men daar ook sendana-boomen geplant, die bij den doodencultus volstrekt niet gebruikt mogen worden, daar deze de boomen bij uitnemendheid zijn van de deata, goden.

een van de weinige radja's die van onvermengd vorstelijk bloed zijn. Hij heeft den titel van „Heer van Tarongko" gekregen naar een klein dorp, waar hij een vrouw getrouwd had. De man is nu van een ongezonde dikte en de teekenen van zijn ongebonden leven zijn op zijn gezicht te lezen. Niettegenstaande hij weinig beteekent, beschouwt het volk hem met bijgeloovige vrees. Toen we hem de uit Midden Celebes meegebrachte oudheden lieten zien, kon hij alleen wat onnoozel lachen, maar eenig bescheid over een en ander ontvingen wij niet van hem.

Ons onderzoek in deze ging vooral uit naar oude doeken, die in geheel Midden-Celebes maa of mawa worden genoemd. Dit zijn doeken van een sterk weefsel, bedrukt met figuren, waarvan de kleuren onverwoestbaar zijn. Waar deze doeken vandaan komen zijn we nog niet te weten gekomen, maar dat ze door de Oostindische Compagnie in deze streken zijn ingevoerd, is wel zeker, daar er verscheidene van gevonden zijn met het stempel van deze Maatschappij er op.

Eerst op het latere deel van onze reis kregen we een overlevering omtrent de herkomst van de maa te hooren. Ze werd ons meegedeeld door Pong Dea te Pao (bij Rante Pao). Er was dan eens iemand, wiens naam onbekend is, die naar de bergen in het Noorden ging om een vruchtbare vlakte te zoeken. Hij vond die ook, brandde het gras er af, spitte den grond om, en plantte er katoen. De grond hier bleek zoo „vet — vruchtbaar — te zijn als paling", want de katoen groeide uit tot groote boomen, en er zaten evenveel vruchten aan als er sterren aan den hemel staan. Toen gaf die man last aan de parkiet (baan) en het roodborstje (dassi) om de mooiste vruchten uit te zoeken, en die te verzamelen in een gouden mand.

Tegen het vallen van den avond nam hij de mand met vruchten mee naar huis, en zette die op zijn slaapplaats neer. Den volgenden morgen spreidde hij een matje buiten op den grond uit, en droogde daar de katoenvruchten op. Tegen het vallen van den avond borg hij ze weer op om ze den volgenden morgen van de pitten te ontdoen. Den daarop volgenden morgen maakte hij de katoen gereed om te worden gesponnen, en spon hij ze. Toen op de spoel een dik kluwen garen zat, spande hij den volgenden morgen de schering en begon dadelijk te weven, zoodat het doek tegen den avond reeds gereed was. Hij nam het af, en bracht het naar de markt, waar iemand van Balopo het van hem kocht. De kooper bracht het doek per prauw van Balopa naar Bone. Daar was een stokoude man, een To moleng, iemand die eigenlijk al gestorven moest zijn. Deze teekende met buffelbloed figuren op dit doek, waardoor het maa werd. Van Bone werd deze maa per prauw terug gebracht naar Palopo, waar rijke lieden uit Nanggala het kochten; vandaar ging de maa naar Baloesoe („armband van schelp vervaardigd"), toen naar Sa'dan, naar Bori („verklaren van droomen"), naar Kondongan (in Tikala), en vandaar kregen de lieden van Kesoe, (een plant met ronde bladeren) deze stof. Als kleeding heeft men de maa nooit gebruikt.

Er schijnen groote hoeveelheden maa bij de Toradja's aanwezig te zijn, want wanneer we nu en dan vroegen of de voorraad niet uitgeput zou raken, daar er geen nieuwe maa's meer worden aangevoerd, antwoordde men: We hebben er nog massa's van en de doeken die scheuren of waarin gaten worden gebeten door insekten, worden vanzelf weer heel.

We hebben nauwkeurig nagegaan bij welke gelegenheden maa wordt gedragen. Zooals reeds gezegd is, werd het in het dagelijksch leven nimmer gedragen, men zegt omdat men elk oogenblik langs rijstvelden

gaat, en het is pemali, verboden, om maa langs de akkers te brengen wanneer de vrucht te voorschijn is gekomen. Bij de inwijding van een huis, het Mang'rara papa, worden maa uitgehangen bij wijze van vlaggen. Bij het Ma'boea, een offerfeest om het rijstgewas te doen gelukken, gebruiken de vrouwen, die bij deze gelegenheid een zang met dans uitvoeren (de todidangang, elders tomenani [1]) genoemd) een sarong van maa. De boerake, een soort van priesteressen, daarentegen mogen deze stof weer niet gebruiken. Wanneer men aan de zielen van de todolo of voorouders offert, mag men zich niet met maa bekleeden, maar wanneer een voornaam persoon aan de goden of Adeata offert, heeft hij een maa om de beenen gewikkeld bij het doodsteken van den te offeren buffel. Verder dragen de vrouwen maa's bij het maro- en het ma'boegi'-feest. Bij het meroh-feest worden de maa's op bamboelatten vóór het huis, waar het feest gevierd wordt, uitgespannen, en daarop gouden krissen bevestigd. Ook worden zij uitgespannen op de groote dagen van het doodenfeest voor het huis van den overledene.

Voornamelijk wordt de maa gebruikt om er de lijken in te wikkelen. Daartoe worden drie soorten gebezigd, die de namen dragen van: lotong boko, arrang biang en dopi langi [2]).

Naar aanleiding van ons gesprek over maa deden we ook eenige vragen omtrent vroegere kleeding, vragen, die we overal herhaald hebben. Uit hetgeen men naar aanleiding daarvan aan ons mededeelde blijkt, dat het weven het kloppen van boombast tot kleedingstof niet alleen geheel heeft verdrongen, maar ook de herinnering er aan voor het grootste deel heeft uitgevaagd. In Mamasa (Binoeang) kon men zich niet indenken, dat men ooit uit boombast kleedingstof zou hebben vervaardigd. Dat men zich in deze streek hiervan niets herinnert, is een gevolg van de omstandigheid, dat toen de voorouders van deze lieden naar Binoeang verhuisden, zij hunne kleederen reeds geheel van katoen maakten. Te Manini en te Sangalia wist men ons te vertellen, dat eertijds de bast van de po'pong en de lamboeng werd geklopt met houten hamers, die op een rijststamper geleken.

In het Noorden waren de inlichtingen hieromtrent veel volledíger: Te Sadan klopte men de bast van de po'pong, de lelating en de pewan op planken, waarin ribbels waren aangebracht, met houten hamers, die op het vlak ook ingekerfd waren. Te Baroepoe noemde men ons veel meer boomen, waarvan de bast tot dit doel gebruikt werd: po'pong, bettasoe, (R. Pao: bentasoe), tilok sioe, appalla, (R. Pao: ampalla) soesoenan, rea, lamba, barana en tarra. De geklopte schors van de rea wordt hier tot op den huidigen dag gebruikt voor hoofdband en schaamgordel. Hier vertelde men ons ook, dat oude foeja, die ongeveer een jaar lang gebruikt is, soms in repen wordt gescheurd, waarna deze geweven worden.

Van Bitoeang af naar het Westen toe maken mannen en vrouwen gebruik van een kleedingstuk, dat van een soort bies, toejoe, gevlochten is. Zulk een baadje, baboe toejoe, bedekt alleen den rug, en wordt met twee korte banden aan de schouders opgehouden. De bedoeling hiervan is om bij den veldarbeid den rug te beschermen tegen de felle zonnestralen.

---

1) To didandang, „de gerijden; degenen, die op een rij geplaatst zijn." R. Pao: To madandan, „die op een rij staan." To menani, „degenen die zingen." V. d. V.

2) Lotong boko, „zwart van rug"; arrang biang, „glans van de biang." een rietsoort; dopi langi', „hemelplank." — V. d. V.

Koperen en bronzen bijlen had men nergens gevonden of gezien, evenmin als werktuigen van steen. Wel vertelde de Parenge van Manipi' ons een vondst van koperen lanspunten, enz., maar dit bericht was vrij vaag.

Een kort bezoek brachten wij te Boerake, waar de zendeling D. C. Prins met zijn gezin woont. Deze familie was juist bezig zich gereed te maken voor een reis naar Java. De Heer Prins was zoo vriendelijk mij eenige aanteekeningen te geven, die hij gemaakt had naar aanleiding van eenige vragen, die ik hem had toegezonden. Zijne woning is op een fraai punt gelegen, vanwaar men een heerlijk gezicht heeft over de vallei met haar talrijke sawahs. Het verschil in den tijd van het planten van de rijst is in de Toradjalanden opvallend. Hier reizende kan men dit gewas in alle stadiën van groei waarnemen. Dit heeft ook zijn goede zijde, daar in streken waar gebrek is ontstaan doordat de oogst reeds lang achter den rug ligt, uit andere plaatsen rijst die pas geoogst is, kan worden ingevoerd.

Wij hadden besloten om iederen dag een klein eind te reizen om vóór den middag in een kampong te zijn, waar we in den namiddag eenige ouden van dagen over de adat konden ondervragen. Zoodra we ergens waren aangekomen, ging de tolk, die gewend was om met den Bestuursambtenaar te reizen, eenige lieden uitnoodigen om bij ons te komen, en dan onderhielden wij ons met hen tot het donker werd. In de avonduren moesten de aanteekeningen dan nog haastig worden uitgewerkt. Ons doel was om langzaam naar het Westen tot Mamasa te reizen, en vandaar weer langs een anderen weg terug, om op zooveel mogelijk plaatsen een onderzoek in te stellen. Hierdoor hebben wij wel een goed overzicht van het geheel gekregen, en konden wij nagaan hoe verschillende gebruiken, vooral in verband staande met den doodencultus en het koppensnellen, zich hoe langer hoe meer wijzigen naarmate wij naar het Westen voorttrokken.

Rimbon, 5 Augustus 1920. We hadden hier een geschikt oud man, die op alles helder antwoord gaf, anderen kwamen er bij, maar die eene bleef het woord voeren. Dit was Rombé, complexhoofd van Tagari (Banga)[1]). Gewoonlijk wordt aangeraden om priesters tominaa of tominawa te nemen, wanneer men iets van de adat wil weten. En we hebben inderdaad een paar van deze menschen gehad, die uitnemend bescheid wisten te geven. Maar onze ondervinding is, dat wat de dagelijksche adat en de geschiedenis van het land betreft de Parenge's, een soort ressortshoofden, van meer nut zijn. De tominawa's maken dikwijls een groot vertoon van geleerdheid, maar vermoedelijk zit hun kennis voornamelijk in het van buiten leeren van allerlei bezweringen en legendarische overleveringen.

Te Rimbon kregen wij onze eerste inlichtingen omtrent de tabak bij de Toradja's. Bij de offers speelt deze plant alleen een rol als onderdeel van de sirih-pinang; sigaretten leggen deze Toradja's nimmer op de offerstellingen. Het rooken van tabak was oorspronkelijk geheel onbekend onder hen. Tamboro Langi' zou de tabak uit den hemel hebben meegebracht. Wanneer men tabak plant, mogen geen andere menschen in de buurt komen, want anders groeit zij niet. Menstrueerende vrouwen mogen

1) De tagari is een heilige plant met dikke, saprijke bladeren, die, op den grond gelegd, wortel schieten. Ook bij de Possoërs wordt zij veel gebruikt bij offerfeesten; ze draagt hier den naam van ikoe masapi, „palingstaart." Banga is de niboeng- of koningspalm.

niet naar een tabaksaanplant gaan, want dit zou ten gevolge hebben, dat er groote gaten in de bladeren kwamen. Het gebruik van ijzer in verband met tabak is geheel verboden: zoo mag het onkruid tusschen de planten alleen met een stuk hout worden gewied; gebruikte men daarbij ijzer, dan zouden de bladeren niet groot worden. Ook het kerven van de tabak mag niet met ijzer geschieden, maar moet met een bamboesplinter worden gedaan. Terwijl men de planten topt, mag geen vleesch geroosterd worden (wel gekookt), anders zouden de planten verdrogen. Als men naar den tabakstuin wil gaan, moet men vooraf niet baden, want het gevolg daarvan zou zijn, dat de bladeren verschrompelden. Wanneer men de gekerfde tabak droogt, besprenkelt men deze met gegisten palmwijn om de kracht er van te verhoogen; bij dit besprenkelen mag men de tabak niet aanraken, want anders zou de hoeveelheid aanmerkelijk verminderen.

Bitoeang, 6 Augustus. Bij Rimbon deelt de weg zich in tweeën: de eene gaat naar het Westen en voert naar Simboeang, de ander loopt in noordelijke richting naar Bitoeang. Voor de heenreis naar Mamasa kozen wij den laatste. Hij leidt langs den rechteroever van de Bitoeangrivier, waar hij in de berghelling is uitgehouwen. Het is een troosteloos dor landschap, waarop het oog rust, totdat eindelijk een plateau bereikt is, waar weer nederzettingen van menschen worden gevonden, en men zich kan verlustigen in het gezicht op de talrijke sawahs, die alle afgeoogst waren, toen wij daar kwamen. De afstand van Rimbon tot Bitoeang bedraagt 19 KM. Slechts hoogst zelden ziet men hier boomen groeien, maar overal zijn groote boschjes van bamboe aangeplant. Deze opmerkingen gelden voor zeer veel streken in het woongebied der Sa'dantoradja's. Door de eeuwenlange occupatie van het land, en door de dichte bevolking moet de grond ontboscht zijn geworden, want daar waar geen menschen wonen, worden nog bosschen gevonden.

Het bivak van Bitoeang is mooi gelegen met een ver uitzicht over sawahs. Overal boschjes roode Dracaena. Deze streek is een bronnengebied, en naar alle kanten ziet men kleine dorpen liggen. Bitoeang is van Kesoe' uit bevolkt.

Belaoe, 7 Augustus. Heden was ons doel Belaoe, op 12 KM. van Bitoeang gelegen. Zoodra heeft men laatstgenoemde plaats niet achter den rug, of men reist weer door een troosteloos landschap van kale bergen, totdat men ongeveer halfweg door een bosch gaat, waarvan het eenige ongemak is, dat de weg er steil naar beneden gaat, zoodat van op het paard blijven zitten geen sprake kan zijn. Voortdurend dalende bereikt men eindelijk het bivak, dat op een fraai punt gelegen is, bij de samenvloeiing van twee rivieren, de Masanda en de Saloe Pakoe, „varen" (ook Saloe Nono genoemd). Op dezen tocht konden wij het aan den lijve ervaren, evenals ook in de volgende dagen, dat de bergruggen op Celebes voornamelijk in Noord-Zuid richting loopen, en dat men dus van Oost naar West trekkende tal van ravijnen moet overtrekken.

In Belaoe kregen we een gezellig troepje bij elkaar, van wie wij veel merkwaardigs te weten kwamen. Vooral toen het te spreken kwam over vroegere oorlogstoestanden, waren de oude lieden niet uitgepraat over het lijden, dat ze eertijds hadden doorstaan. Zij zelven maakten geen krijgstochten en deden niet veel aan koppensnellen, maar des te meer kwamen anderen bij hen rooven en moorden. En dit waren niet alleen

vreemdelingen als de Sidenrengers, maar ook menschen van eigen stam overvielen hen vaak. Men noemde ons de inwoners van Mamasa en Oeloe Saloe, („oorsprong van de rivier") en van Baroeroe. Zij die uit het Oosten kwamen stonden onder bevel van den bekenden Pong Tikoe, die alleen door wapengeweld tot onderwerping aan het N. I. Gouv. gebracht is kunnen worden. Men roofde menschen, soms 90 en 120 op één rooftocht, niet gesproken van 2 of 3 lieden, die nu en dan eens werden vermist. Voor deze Toradja's is de komst van het Gouvernement een uitkomst geweest. Vele der geroofden zijn sedert weer naar Belaoe teruggekeerd. Men was zoo ontmoedigd, dat men in zijn bentengs geen stand hield, zoodra men hoorde dat de vijand in aantocht was. Deze ging dan zoo vandalistisch te werk, dat hij zelfs de rijstblokken verbrandde. De reden waarom juist de menschen uit deze streek zooveel van anderen te lijden hadden, hebben wij niet kunnen ontdekken.

De lieden van Belaoe komen van Napo in Dende. Eerst woonde men in Masoda; dit werd door de Sidenrengers verwoest, waarna men hierheen verhuisde.

Het was reeds donker geworden voordat deze lieden van ons heengingen. Ze waren weinig wereldwijs, want ze weigerden standvastig de belooning, die wij hun voor hunne moeite gaven. „Ze waren arme menschen, zeiden ze, en ze konden ons niets aanbieden." En hoe wij hun ook lieten uitleggen, dat ons geschenk als een teeken van dankbaarheid moest worden opgevat voor de ontvangen inlichtingen, ze lieten het geld bij hun heengaan liggen.

Lamba', 8 Augustus. Het zou vandaag een zware tocht worden. De weg liep eerst een 5 KM. naar het Zuiden, steeds langs den rechteroever van de Masanda. Daar waar deze rivier zich bijna in de Masoepoe zal storten, is weer een vlak terrein, waarvan gebruik is gemaakt om er sawahs aan te leggen. Hier en daar ziet men een dorp, waaronder Polo („half") merkwaardig is om den steenen wal, waarmee het omringd is. Van den weg af ziet men Tabang en Tandoeng liggen aan den rechteroever van de Masoepoe, en ongeveer op gelijke hoogte met het punt waarop wij ons nu bevinden. De afstand is hemelsbreed heel kort, maar tusschen ons en die dorpen ligt het ravijn van de Masoepoe, dat moet worden doorgetrokken. Daartoe moet men op de hoogte van het dorp Ladi den grooten weg verlaten, die verder naar het Zuiden loopt; naar andere plaatsen van de onderafdeeling Rante Pao. We moesten het voor de zooveelste maal ondervinden, dat tusschen twee onderafdeelingen, vooral als deze tot twee verschillende afdeelingen behooren, geen verbindingsweg wordt onderhouden. Het ging dus over een onmogelijk paadje langs het gebergte tot dicht bij het punt, waar over de rivier een rotanbrug is gelegd. Het pad gaat dan steil naar beneden naar die brug toe, en zoodra is men niet aan de overzijde gekomen, of men moet weer steil naar boven tot aan Tabang, waar de Barenge van deze streek woont. Hiermede zijn we in de onderafdeeling Boven-Binoeang gekomen. De paarden werden met rotanlijnen over de bruischende rivier getrokken. Om van Ladi naar Tabang te komen hadden we anderhalf uur noodig.

Te Tabang vonden wij een school van de Indische Kerk. De onderwijzer (het zijn met een enkele uitzondering allen Amboneezen, die in Mamasa als onderwijzer werken) was er met de kinderen op uit gegaan om den Gouverneur van Celebes, die dezer dagen verwacht werd tot

Pana te gemoet te gaan. Het bericht van dit hooge bezoek aan deze streek was ons nu niet bijster welkom, daar we vreesden, dat het aan ons onderzoek afbreuk zou doen, wanneer de aandacht der lieden was afgeleid. Het aangename van het samenvallen van een tocht met de komst van een hoogen regeeringsambtenaar is, dat men met een gerust gevoel langs de wegen kan gaan, en men niet bang behoeft te zijn door een bruggetje te zullen zakken of door hoog opgeschoten alang-alang te moeten rijden, want alles is dan natuurlijk goed in orde gebracht.

Daar we besloten hadden op de terugreis een nacht te Tandoeng door te brengen, hielden we ons thans niet in Tabang op, maar reisden voort tot het gehucht Lamba' (een ficussoort), ongeveer 7 KM. van Tabang gelegen, en de eenige bewoonde plek op het traject Lamba'-Baroeng („hut"). De weg is weer in den bergwand uitgehouwen, en loopt aanvankelijk langs de Masoepoe, later langs een van haar rechterzijrivieren. Het is een doodsche streek, zooals we er al zooveel hadden gezien, en wanneer het ruischen van de rivier niet voortdurend tot ons oor ware doorgedrongen, zou het doodstil zijn geweest. Het oog werd alleen geboeid door het gezicht op de rivier ver in de diepte, een wit lint, want door de onafgebroken stroomversnellingen waren de plekken waar het water niet schuimde, zeldzaam. Er was iets dat onze aandacht trok: Langs de steile helling aan de overzijde der rivier, zagen we twee lijnen onder elkaar loopen, iedere kromming van het gebergte volgende, maar steeds zich in een horizontale lijn voortzettende. We dachten eerst dat dit wegen waren, maar weldra kwamen we tot de ontdekking, dat het waterleidingen waren, die men langs de berghelling had aangelegd. Kilometers ver wordt het water uit de rivier opgevangen om de terrassen op de hellingen te kunnen bevloeien. Overal in dit land zagen we nadien dergelijke waterwerken, die ons bewondering afdwingen voor deze menschen, die dit alles met zulke geringe middelen en geringe kennis tot stand hebben gebracht.

Alle moeite door onzen tolk aangewend om in het kleine dorp Lamba' een paar oude lieden te krijgen, was vergeefs. Het dorp was als uitgestorven. We dachten reeds dat deze dag voor ons onderzoek verloren zou zijn, toen in den laten avond het dorpshoofd tot ons kwam, en ons aanbood om een en ander te vertellen. Dit kon nu evenwel niet meer gebeuren, maar we verzochten den man om den volgenden morgen vroeg terug te komen. Een onzer zou dan in het bivak blijven en het onderzoek doen, terwijl de ander dadelijk naar Mamasa zou vertrekken om bijtijds plaats te kunnen bereiden met het oog op de komst van de hooge gasten, van wie wij boven spraken.

Mamasa, 9—11 Augustus. In gevolge de gemaakte afspraak bleef een onzer voorloopig achter voor het onderzoek dat van 6 tot 10 uur plaats had, en dat zeer de moeite loonde.

Het bivak van Lamba' ligt aan den voet van het Liasa-gebergte, dat moet worden overgetrokken om in het stroomgebied van de Mamasa te komen. Twee uur lang heeft men daartoe voortdurend te klimmen. Men bereikt dan een hoogte van 1650 M. Het bovenste deel van den bergrug is met bosch begroeid, en aan den westkant daalt men ook door bosch gaande naar beneden, totdat men bij Baroeng weer in het bewoonde en met sawahs overdekte deel van Mamasa komt. Daar ziet men dan weer de dorpjes als eilandjes te midden van de sawahs liggen in de nu breed geworden dalen der rivieren. Het verkeer op den weg is hier weer leven-

dig. We ontmoetten vele mannen en vrouwen, van wie een groot aantal ons met „tabe" groetten, ten teeken dat ze gedoopten zijn. Een komisch oogenblik beleefden wij bij het plotseling neerdalen van een hevige regenbui. In een oogwenk hadden de vrouwen, die we op den weg zagen, zich van hun sarong ontdaan, en liepen voort in een korte Boegineesche broek, terwijl ze haar rok opgerold voor den regen beschutten onder den grooten zonnehoed, dien mannen en vrouwen steeds bij zich dragen, en die zoowel tegen de zonnewarmte als tegen den regen moet beschermen. Door deze kleeding is het op een afstand niet te zien of er vrouwen dan wel mannen aankomen. Ook wanneer de vrouwen op het veld arbeiden schijnen zij dit bij voorkeur in pantalon te doen. De regenmatjes der Posso- en Berg-Toradja's zijn in deze streken geheel onbekend; de exemplaren, die wij daarvan bij ons hadden, wekten steeds verbazing en bewondering.

Bij aankomst te Mamasa bleek, dat de Gezaghebber, de heer Van der Miesen, op onze komst gerekend had. Hijzelf was niet aanwezig, omdat hij den Gouverneur van Celebes tot de kust bij Polewali te gemoet gereisd was. Maar de Collecteur, de heer Brandes, wees ons een kamer aan in het leegstaande huis van den Hulpprediker, waar voor de te verwachten gasten ruimte beschikbaar was.

De hoofdplaats Mamasa ligt in een verwijding van het dal der rivier van denzelfden naam. Overal verspreid in dit dal vindt men heuvels, waarop dorpen zijn gevestigd; aan het zuidelijk uiteinde van deze dalverwijding vindt men de gebouwen bijeen, welke gewoonlijk op zulk een onderafdeelingshoofdplaats te vinden zijn. Door de voortvarendheid van den Gezaghebber zijn die gebouwen nette woningen geworden, die een vroolijk aanschijn aan het plaatsje geven.

Onder de hoofden, die goed met de adat op de hoogte zijn, werd ons steeds genoemd: de Parenge' van Oroboea. Aan den avond van den dag waarop wij waren aangekomen, kwam hij ons reeds een bezoek brengen te zamen met zijn ambtgenoot Oesango, Parenge' van Bongga Karaeng. De eerste, wiens naam Lemba („pikelen") is, is een opvallend type, een zware groote man met een aristocratisch uiterlijk, en een aangenaam stemgeluid. Hij droeg een korte broek, en daardoor viel het aanstonds op, dat zijn onderbeenen getatoueerd waren. De beteekenis dezer kunst is in Mamasa zeer verbleekt. Alleen de tomakala's en rijken laten zich tatoueeren, omdat dit als een teeken van voornaamheid beschouwd wordt. Heeft een rijk man zich laten tatoueeren, en wordt hij daarop door een of andere oorzaak arm of zeer veel minder welgesteld, dan is hij met zijn tatouage zeer verlegen. Vrouwen worden niet getatoueerd. Bij de mannen worden alleen de beenen en armen bewerkt. Tatouage op de onderbeenen is een teeken van dapperheid, op de bovenbeenen van rijkdom, en op de armen worden de figuren voor de aardigheid, zonder eenige beteekenis aangebracht.

Ieder, die er slag van heeft, mag tatoueeren. Noch vóór, noch na, noch tijdens de bewerking zijn de tatoueerder en de patient aan eenige verbodsbepaling gebonden. Men verricht de bewerking met zeven op een rij gebonden ijzeren naalden. De teekening brengt men met roet van de harsfakkel op de huid aan, en prikt dan langs de getrokken lijnen met genoemde naalden, die telkens in de gal van een soort slang (de selar sawah) worden gedoopt. De gebruikte kleurstof is dus een mengsel van roet en gal. Een legende is aan deze kunst niet verbonden; men zegt alleen te weten, dat men haar uit het stamland in Sa'dan heeft meege-

bracht. Het loon, dat de tatoueerder ontvangt bedraagt één bidang voor de onderbeenen, even zooveel voor de bovenbeenen, en hetzelfde bedrag voor de armen. Een bidang is „een stuk" van iets, inzonderheid een stuk katoen; de waarde er van wordt berekend op $^1/_{32}$ deel van een volwassen buffel, en komt overeen met die van een klein varken.

De lieden van Mamasa zijn uit het Rante-Pao'sche afkomstig, maar een groot verschil tusschen beide streken is, dat dit laatste land nooit vorsten heeft gekend. De hoofden des lands heeten eigenlijk ada, hetzelfde woord dat we in Rongkong als adja hebben leeren kennen in den titel siadja, de man die de adat handhaaft. Om de eene of andere reden (waarschijnlijk omdat dit landschap een van de langst bewoonde streken is) wordt de ada van Ratte (Rante) Boelawan, „gouden vlakte," als de voornaamste onder deze hoofden beschouwd; hij voert nog den titel van Indo' Lembang, „de moeder (voornaamste) van het land[1])." Maar overigens zijn deze ada's van gelijk aanzien. Het waren rijken, die veel slaven en buffels hadden, waardoor het volk tegen hen opzag. Die van Oroboea verzekerde ons, dat de ada's steeds met de grootste omzichtigheid rechtszaken beslechtten, want deden zij hierin iets verkeerds, dan zouden de deata (goden) hen „wurgen." Het volk bracht geenerlei belasting aan deze hoofden op; had ook geenerlei verplichtingen tegenover hen. Wel hielpen zij hun hoofden bij huis- en akkerbouw, maar deze hulp verleende men ook aan elkaar. Dit onderling helpen heet hier metena; de geholpene slacht varkens en honden om het volk te eten te geven. De woning dezer ada's is de tongkonan of het stamhuis, waar niemand gedood mocht worden, ook al was hij des doods schuldig.

De ada behoefde niet dapper te zijn, want om leiding te geven in den oorlog hadden de Toradja's hun pangoeloe. Ook met de landbouwaangelegenheden bemoeide de ada zich niet; daarvoor heeft men de tomesoeba, die den tijd aangeeft voor de verschillende akkerwerkzaamheden, en die daarin voorgaat.

Kwam er een zeer belangrijke zaak voor, dan kwamen eenige ada's bij elkaar om haar te bespreken. Het ambt van ada was erfelijk, maar had de overleden ada geen zoon of neef, die den noodigen aanleg voor het werk van ada bezat, dan ging men er wel toe over een ander persoon aan te stellen. Het zal hierbij wel op dezelfde wijze zijn gegaan als bij de Possoërs: bij het ouder worden van den fungeerenden ada kwam langzamerhand de persoon op den voorgrond, die het oude hoofd reeds tijdens diens leven nu en dan verving, en na diens dood vanzelf in zijn plaats trad.

Volgens afspraak waren de parenga's den volgenden morgen weer bij ons, en wij hadden volop gelegenheid naar alles te informeeren. Wij leerden deze Toradja's kennen als een prettig, gezellig volk, dat zonder de minste terughoudendheid ons alles vertelde, wat we weten wilden. Ze weten nog heel goed dat ze uit het Rante Pao'sche zijn overgekomen, en wel uit Kesoe', het oudste landschap aldaar.

De eerste, die naar de bergen van het stroomgebied van de Mamasa kwam, was Pongka Padang, ook Poka Pada genaamd. Het verhaal luidt aldus: Er waren reeds veel menschen in het Sa'dangebied, toen er op

---

1) Lembang beteekent eigenlijk „prauw." In R. Pao is sanglembang, „een adatgemeenschap." Deze naam kan nog stammen uit den tijd, toen de voorouders der Toradja's in vaartuigen naar dit land kwamen. — V. d. V.

zekeren tijd een groote vogel verscheen, Lakambarani[1]) geheeten. Deze vogel kwam telkens menschen rooven, die hij opat. Toen waren er twee dappere mannen, Pa'poela bassi en Sokka Padang. (Sokka = R. Pao songka, „neervallen, omstorten"). De eerste was zoo sterk, dat hij een staaf ijzer tusschen de handen kapot kon draaien. En de ander hakte soms in een berg, en dan viel deze om. Deze twee mannen sloegen den vogel dood. Maar nu gebeurde het, dat het lijk van den vogel de Batoe apian („plaats, waar vuur uit steen komt") verstopte, die in het Oosten moet liggen, en dit veroorzaakte een groote overstrooming, zoodat de heele wereld met water overdekt werd.

Slechts twee menschen overleefden den vloed: Pongka Padang met zijn zuster Maliling (in andere verhalen wordt ze zijn dochter genoemd). Pongka Padang holde een banga-stam (de niboeng-palm) uit, en daarin gingen hij en zijn zuster en een mannetjeshond zitten. Zoo voer hij naar den berg Kalo langi' („de gracht, greppel van den hemel"). Toen het water wat gezakt was, begaven deze menschen zich naar den berg Mamboelili en daar stierf de zuster door de koude. Toen zag Pongka Padang op den berg Boentoe Boelo („de heuvel met bamboegading") in Bamban rook, en toen hij daarop was afgegaan, zag hij een vrouw in een waringinboom zitten. Pongka Padang wierp wat sirih naar haar toe, maar de vrouw schrikte er van en wierp het terug. Eerst toen hij voor de tweede maal sirih wierp ving zij die op en kauwde ze. Die vrouw heette Torik'ene, en uit de elf kinderen, die dit menschenpaar kreeg, zouden de verschillende stammen in het Mamasa'sche zijn voortgesproten.

Hier en daar wijken de verhalen van elkaar af. Zoo zijn er die zeggen, dat Pongka Padang vóór den vloed uit Sa'dan was uitgeweken om nieuwen akkergrond te zoeken, en dat hem eerst na den dood zijner zuster de vloed overviel. Een ander verhaal, te Lamba' vernomen, vertelt, dat Pongka Padang zeven kinderen bij Torike'ne kreeg, twee meisjes en 5 jongens. Deze huwden met elkaar, maar kregen geen kinderen, totdat men beelden van betaoe-hout maakte; deze deed men leven door ze naar het Oosten te plaatsen. De plek waar dit gebeurd zou zijn, noemt men pombala taoe „het bouwen van menschen". Uit de vermenging van ware menschenkinderen en menschen uit hout voortgekomen, werd de aarde weer bevolkt. Elk hoofdengeslacht in het Mamasasche leidt zijn afkomst af van een van de kinderen van Pongka Padang. Toen wij later in het Rante Pao'sche naar deze dingen informeerden, wist men ons in Barana' te vertellen, dat van uit Batoe leleng, dicht bij de hoofdplaats Rante Pao de verhuizing zou hebben plaats gehad. Daar woonde een kiud, welks moeder in steen veranderd was. Deze jongen heette Pong Datoe Lajoek Tingkoeasik; zijn woning was versterkt door semba, boomen met dorens; de bladeren, die zuur smaken en de vruchten van deze boomen gebruikt men bij het wasschen van het hoofdhaar.

Eens gingen twee mannen voorbij dat huis op weg naar de markt. Toen hoorden zij den jongen zingen:

Anak Torondo, Torondo
Anak To Batoe Ariang,
Oempo-bala-bala bo'bo',

1) Naar ik vermoed is Lakambarani ontstaan uit Langkanbarani, „de dappere kiekendief." Het lijkt mij daarom beter Lakkam barani te spellen. Het Mamasaasch assimileert blijkbaar ook de nasalen aan de volgende consonant, evenals in de meeste bergstreken in Rante Pao en Ma'kale. — V. d. V.

Oempo-benteng pare poeloe,
Oempo-tana' oesoek bai.

Wat beteekent: Ik ben een zoon van Torondo, en To Batoe Ariang; de ruimte onder het huis is vol rijst, mijn versterking is van kleefrijst, en varkensribben gebruik ik als stokken (versterk ik de aarde). De jongen wilde hiermee te kennen geven, hoe rijk hij wel was.

Toen de twee mannen deze woorden hoorden, besloten zij een volgende maal daar eens aan te gaan om te zien wat er van deze snoevende woorden waar was. De jongen ontving de mannen gastvrij; hij ving dadelijk een vetten hond, en deed als wilde hij dien voor zijn gasten slachten; maar hij liet het dier uit het achterraam ontsnappen en slachtte een kat, welker vleesch hij aan de mannen voorzette.

Toen zij weer eens voorbij zijn huis kwamen, zong de jongen:

Anak Torondo Torondo,
Anak To Batoe Ariang,
Mammi' sia doekoe serre,
Marasa kampa banoea,
Dibale balean doelang,
Disoempakan kara kajoe[1]).

De mannen wilden zich nu wreken, maar door de semba-boomen, die het erf omringden, konden ze niet tot het huis doordringen. Daarom strooiden ze heimelijk stukjes koper onder de semba-boomen. De list gelukte, want de jongen, denkende dat het goud was, hakte de dorens van de boomen om het „goud" weg te kunnen nemen. Maar hierdoor was hij weerloos geworden. Het gelukte nu bijna aan de mannen hem te pakken, maar de jongen wist te ontsnappen, met zich nemende een handvol aarde en een bamboe met water des lands. Hij vluchtte naar Riwang in het Pali'sche. Daar in de buurt stichtte hij een nieuw dorp, dat hij naar zijn vorige woonplaats Ariang noemde. Hier begroef hij de meegebrachte aarde en begoot die met het water uit de bron van zijn dorp. Toen men hem het recht om daar te wonen wilde betwisten, nam hij aan om er voor te vechten, waarbij hij zou verliezen, wanneer het niet zijn eigen grond zou wezen. Zooals te verwachten was, overwon hij in den strijd. Van hier trokken die menschen naar Mamasa.

Wij hebben ten opzichte van de Mamasa-Toradja's dus met hetzelfde volk te doen als in Rante Pao en Makale, lieden, die zich op een zeker tijdstip van den moederstam hebben afgescheiden. Het tijdstip van die afscheiding moet later gevallen zijn, dan dat waarop de To Rongkong naar hun nieuwe woonplaats zijn gegaan, want de doodencultus sluit zich veel meer aan bij die van Ma'kale, zooals deze zich onder vreemde invloeden moet hebben ontwikkeld.

De Masoepoe-rivier is de grensscheiding tusschen de lieden, die hun dooden in rotsgraven bijzetten, en hen die daarvoor houten lijkkisten gebruiken. Het ceremonieel bij de bijzetting is niet zoo uitgebreid als in het Rante Paosche, maar overigens komt de wijze waarop de dooden in

---

1) De vertaling luidt:
Ik ben een kind van Torondo, Torondo,
Ik ben een kind van Batoe Ariang,
Lekker is het kattenvleesch,
Lekker is de bewaker van het huis (de kat),
Het wordt op de doelang (etensschaal met voet er onder) (op de rijst) gelegd,
De houten lepel wordt aaneengevoegd (hersteld). — V. d. V.

Mamasa worden bezorgd, vrijwel overeen met die welke in het stamland wordt gevolgd.

Met betrekking tot die doodencultus rijzen nu moeielijkheden, want het grootste deel van het volk is zeven jaar geleden tot het Christendom overgegaan, zonder de consequenties daarvan te kennen. De hoofden worden nu door de Christen-goeroes, die overal zijn geplaatst, aangemaand om hun heidensche zeden in deze vaarwel te zeggen; maar dit valt hun zwaar. Meer dan eens vroegen onze zegslieden ons hiernaar, „want ziet u, zei de Barenge' van Oroboea, die ook gedoopt is, onze dooden zijn voor ons de hoofdzaak." De begraafplaatsen bestaan uit een verzameling van huisjes, waarin een aantal lijkkisten bijeengebracht zijn. Men heeft niet graag dat iemand daar in de buurt komt, maar toen wij vroegen om die doodenhutten van nabij te mogen bezien, durfde men niet rechtstreeks weigeren; eerst echter nadat wij uitdrukkelijk verzekerd hadden, dat wij alleen onze oogen zouden gebruiken en onze handen thuis zouden houden, bracht men er ons heen. We vernamen dan ook, dat niet altijd het piëteitsgevoel der Toradja's in dit opzicht is ontzien, en dat de nieuwsgierigheid er sommigen toe heeft gebracht zulk een hut te openen om te zien wat er in zat.

Een aangename herinnering hebben wij van een bezoek aan drie kampongs in de buurt van de hoofdplaats: Randanan, Toesan en Tondok Bakaroe, alle als eilanden gelegen op heuvels in de sawah. Men maakte ons nog opmerkzaam op een heuvel, om welks top een stevige muur van steenen en aarde was opgebouwd. Daarheen vluchtte men voor den vijand, als het bleek dat men zich tegenover dezen in het dorp niet kon handhaven.

De huizen der Mamasa-Toradja's zijn geheel van hetzelfde type als die van Rante Pao; we zouden haast zeggen: men kan aan deze huizen nog beter zien, dat ze de gedaante van een vaartuig hebben. Vooral viel ons deze overeenkomst op bij een woning, waarvan het dak was afgebrand, zoodat de romp zich aan ons voordeed als een groote prauw. Opvallend is de bijzonder lange luifel (de voorsteven van het schip, badong geheeten). Het komt ons ook voor, dat in Mamasa meer woningen beschilderd zijn dan in het stamland. In elk geval zijn er meer versieringen aangebracht. We vonden woningen met ruiters te paard in hout uitgesneden. Paarden- en karbouwen-koppen van hout steken op verschillende plaatsen van het huis naar buiten. Verder krissen, slangen en kippen. Onder de schilderingen vallen zoowel hier als in het stamland de afbeeldingen van de zon op, de barriallo, die ook in katoen en bladgoud uitgewerkt, op de uiteinden van een ingepakt lijk worden bevestigd. Voor het kleuren van de verschillende schilderingen gebruikt men witte, gele en roode aarde.

In Rongkong verstaat men deze kunst niet. Men laat om zijn huis te versieren een kunstenaar uit Rante Pao overkomen; in Mamasa evenwel zijn er velen, die dit werk verstaan. Men berekent voor het beschilderen van een woning een buffel als loon, maar de kunstenaar wordt terwijl hij met dit werk bezig is, door den eigenaar van het huis onderhouden.

Wat men in Mamasa totaal niet kent is het bewerken (bebeitelen) van steen; de steenen rijstblokken, die men hier en daar in de kampongs aantreft, zijn dan ook alle door lieden van Kesoe' gemaakt. Met steen werken ze evenwel als andere Toradja-stammen: de huizen staan vaak op terrassen, uit brokken steen opgebouwd, terwijl de weg herhaaldelijk langs steenen wallen loopt.

Tondok Bakaroe is de plaats, waar de Parenge' van Oroboea zich het meest ophoudt, omdat daar zijn vrouw woont. Hij had ons beloofd, dat als wij bij hem kwamen, hij ons zou laten zien, hoe de Toradja's hier weven en smeden. Er waren dan ook eenige vrouwen bezig met het opspannen der draden, een ander werd gelast onder een rijstschuur te gaan weven, zoodat we van het heele bedrijf tot in kleinigheden kennis konden nemen.

Voor een woning waren eenige mannen bezig met ijzersmeden. Een eigenlijke smidse heeft het dorp niet, maar onder de luifel van een huis zijn een blaasbalg, een oven en een aanbeeld neergezet, en daar doet men het werk. Het dorp heeft slechts één smid; de anderen bij dit werk tegenwoordig, waren zijn handlangers. Wij noemen hier de namen van de onderdeelen van de smederij ter vergelijking met die in andere streken gebruikelijk. Blaasbalg = saoean; de zuigers van de blaasbalg = peboeroe; (R. Pao: pemboeroe); de bamboe-geleidingen, waardoor de lucht geperst wordt = soeiing; de leemen luchtbuis, die in de vuurhaard uitmondt = poporan; tang = sipi; pook = pekaro; hamer = paloe; aanbeeld = tandahan (R. Pao: tandasan); koelbak = parawan.

Bij de blaasbalg stond een bamboestengel, dien men daar had opgericht bij het vervaardigen van de kokers voor dezen blaasbalg. Boven in den top van dezen stengel hingen de kaak en een bamboe kokertje met bloed van het varken, dat bij die gelegenheid geslacht was, en een van bamboe gevlochten rekje, para-para, waaraan bij de hoeken pisangbladeren waren gebonden. In het midden van dezen offerstaak waren veeren gebonden van bij deze gelegenheid geslachte hoenders.

Wie aan de lieden van Mamasa het ijzersmeden heeft geleerd, wist men ons niet te vertellen. IJzer heeft men nimmer zelf uit den grond gedolven. Men kocht dit bij Boegineezen.

Voor vrouwen is het beter niet dicht bij de smederij te komen; voor zwangeren zou dit bepaald nadeelig zijn, want dit zou miskraam ten gevolge hebben. De oude Parenge' van Oroboea vertelde ons, dat hij eens de blaasbalg bediend had, terwijl zijn vrouw van zijn oudsten zoon zwanger was; hij schreef het aan deze omstandigheid toe, dat die zoon tot op heden aan een hardnekkigen hoest lijdt. Voor mannen is het verboden over de blaasbalg heen te stappen; hun penis zou daardoor krom worden.

In het Ma'kale'sche en het Rante Pao'sche worden veel smeden gevonden; zoowel de kleine man (kaoenan), als de adel (tomakaka) mogen smeden. Maar men houdt er in deze streken geen pemali', verbodsbepalingen, op na als in Mamasa. Zelfs zwangere vrouwen zullen er geen kwaad van ondervinden, als zij bij een smidse komen. Alleen moeten mannen er voor waken niet over een blaasbalg heen te stappen, want dit zou ten gevolge hebben, dat hun dapperheid verdween, dat zij „als vrouwen" zouden worden. Een uitgezette milt of builen, door vallen of stooten ontstaan, tracht men te cureeren door er ijzer op te drukken.

Het gezicht op de Mamasa-vlakte van uit Tondok Bakaroe is schitterend mooi. Van hier uit kan men duidelijk zien, hoe op dit punt een aantal rivieren samenkomen. Deze vallei is het dichtstbevolkte gedeelte van de geheele onderafdeeling.

Er zijn opvallend weinig arenboomen in deze streek. Deze komen meer voor in het dal van de Masoepoe bij Lamba', Pana' Manipi'. Daar weet men ook van het sap suiker te stoken. Aan de Mamasa-rivier maakt men ook gegisten palmwijn, van welke kunst men beweert dat ze uit

Kesoe' (Rante Pao) afkomstig is. Het merg van dezen palm wordt alleen gegeten in tijden van schaarschte.

In Tondok Bakaroe troffen wij ook een dwerg aan, die den passenden naam van Pandak, „de Korte" droeg.

Van ons bezoek aan de genoemde dorpen teruggekeerd, kwam ons onverwacht de Gezaghebber van deze streek, de heer Van der Miesen opzoeken. Hij was juist van het zeestrand (Polewali) teruggekeerd, tot waar hij den Gouverneur van Celebes te gemoet was gereisd. De Gouverneur was echter voor een dringende aangelegenheid teruggeroepen, zoodat het voorgenomen bezoek aan deze onderafdeeling niet door had kunnen gaan.

We waren dien dag de gasten van den heer Van der Miesen. Deze heeft, naar het ons voorkomt, daar een mooi werk gedaan. Oorspronkelijk één geheel vormende met de onderafdeeling Binoeang, werd het Mamasagebied onder den naam van Boven-Binoeang daarvan afgescheiden na de onlusten die daar een vijf jaar geleden zijn voorgevallen. De heer Van der Miesen was hier de eerste bestuursambtenaar, en onder zijn leiding is de onderafdeeling mooi vooruit gegaan. De hoofdplaats zelve is van een onoogelijk plaatsje een aardig dorp geworden met nette huizen; alle stijfheid is vermeden, want geen twee woningen lijken op elkaar. Als we ons niet vergissen zijn nu alle ambtenaren, officieren en beambten in permanente woningen gevestigd behalve de Gezaghebber zelf, die in afwachting dat zijne woning gereed zal zijn, de pasanggrahan bewoont.

In deze streek reizende hebben wij den aanleg der wegen bewonderd, want in dit bij uitstek bergachtige land is het geen kleinigheid goede tracé's te vinden. Gelukkig zijn de Toradja's ervaren grondarbeiders en bouwers met steen, anders zou het niet mogelijk zijn geweest wegen op te bouwen langs steile wanden, zooals we dit vaak op onze reis hebben gezien. Alleen over den Liasa-berg heen zal nog een beter tracé worden gezocht.

Een groote zegen voor het land kan voortkomen uit de uitgestrekte koffie-aanplantingen, die overal gevonden worden, en waaraan de Gezaghebber alle zorg en moeite besteedt. Deze koffietuinen zijn eigendom van het dorp; zij zullen het volk in welvaart doen toenemen, vooral daar de bosschen van dit bergland arm zijn aan produkten die handelswaarde hebben (in casu damar), en de hooge transportkosten den afvoer van zulk een produkt, waarvoor geen hoogen prijs gegeven wordt, belemmeren. Wanneer alles goed gaat (naar wat wij er van zagen staan de aanplantingen prachtig), zal over twee jaar veel koffie uit Mamasa worden uitgevoerd. De Gezaghebber beijvert zich dan ook om zoo spoedig mogelijk den weg naar de zee voor karrevervoer geschikt te maken.

Tandoeng, 12 Augustus. Met aangename herinneringen aan ons verblijf te Mamasa vertrokken wij in den vroegen morgen langs denzelfden weg dien we gekomen waren; ditmaal bleven we niet in Lamba', maar reisden door naar Tandoeng. Van de pasanggrahan uit hadden we een heerlijk gezicht op de Masoepoe-vallei. In deze rivier en enkele van haar zijtakken werd eertijds goud gewasschen.

Dit werk werd op dezelfde wijze gedaan als in andere deelen van Indië: het rivierzand wordt in groote houten borden (pangemboan van mangembo, „goudwasschen" R. Pao: pangembongan van mangembong) zoodanig uitgespoeld, dat eventueel voorkomende stukjes goud zich in een kleine holte in het midden van het bord konden verzamelen. Ieder

mocht goud wasschen; alleen lieden uit andere streken afkomstig moesten daartoe verlof vragen aan den Parenge', onder wiens toezicht het deel van de rivier, waar men zijn geluk wilde beproeven, stond. Men was daarvoor geenerlei recht aan dit hoofd verschuldigd.

Tegen den tijd, dat men goud zou gaan zoeken, moest alle overspel worden vermeden; het was ook beter zich van zijn eigen vrouw te onthouden. Huilde een kind op het oogenblik dat men van huis ging, dan was het beter het vertrek uit te stellen, want door dit weenen zou alle geluk verdwijnen.

Voordat men tot goudwasschen overging, legde men sirih-pinang en een ei op een pisangblad aan den kant der rivier op een steen neer. Vond men een betrekkelijk groot stukje goud, dan stopte men dit dadelijk in den mond, opdat het niet zou wegloopen. Te Tandoeng vertelde men ons van eene vrouw, die het geluk had een groot stuk goud te vinden. In plaats van zich rustig te houden, ging zij dansen van plezier omdat ze op eenmaal rijk geworden was. Maar onder het dansen sprong het onbewaakte goud in de rivier en verdween daarin.

Wanneer men in zijn dorp was teruggekeerd, legde men het gevonden goud op den grond neer, dekte het toe met een pisangblad en legde daarop een geslachte kip, die vervolgens werd toebereid en opgegeten.

In het Pangala'sche (pangala' = bosch) zocht men eertijds goud in de Saloe Maiting, een zijrivier van de Baroepoe. Daar en elders (zooals in Sa'dan) offert men een hoen aan de deata om geluk bij dezen arbeid te erlangen. Blijft dit geluk uit, dan herhaalt men het offer. In Pangala' schijnt men ook langs een in de bedding van de rivier geplanten stok naar beneden te gaan en zoo naar goud te zoeken. Vindt men dit, dan is het niet mogelijk dit met de hand te grijpen, maar moet men het met de lippen van den grond oprapen. Wij hoorden daar ook het verhaal van een man, die steenen uit de rivier nam om daarop zijn potje te koken. Maar het vuur ging telkens uit, omdat uit een der steenen voortdurend water droop. Uit boosheid wierp hij den steen weer in het water, maar toen zag hij, dat de steen begon te vlammen, en dat er goud in was. In zijn ongeduld had hij zijn geluk weggeworpen.

In Pangala' schijnt men vroeger ook naar goud gegraven te hebben. Men deed ons ten minste een verhaal van iemand van Karoenanga (een boomnaam) en een man van Ta'ba', die samen naar goud gingen graven bij de rivier de Sa'pan. Laatstgenoemde groef een gat zoo groot als een rijstblok, en toen vond hij een stuk goud als de bloemkolf van de pisang. Het gelukte echter den man van Ta'ba' niet, het gevondene te grijpen, maar zijn medgezel van Karoenanga was hiertoe wel in staat. Daarover verbitterd doodde de eerste den ander, en toen vluchtte het stuk goud. De menschen van Ta'ba' kwamen nog zoeken, maar de berg stortte af, en begroef de gouddelvers. Sedert heeft men hier geen goud meer gezocht.

Sommigen in Pangala' brachten als ze goud gingen zoeken driemaal een offer, de eerste maal voordat men van huis ging; dit heette massoeroe'. Dan een onderweg, napolale. Aan den oever der rivier aangekomen, slachtte men dan een derde hoen, waarbij men beloofde om weer thuis gekomen aan de deata een varken te geven, als men voorspoed had.

In Pangala alleen werd goud aan de deata geofferd. In tijden van groote ziekten namelijk legde men onder de pesoeng, het gewone voedsel-offer, wat goud, dat echter na afloop van de plechtigheid weer werd teruggenomen. Dit deed men ook als de rijst dreigde te mislukken. Bovendien

werd dan goud in water gelegd, en met dit water werd het gewas besprenkeld.

In Tondok litak („aarddorp") zocht men goud in de Talimbangan. Daar zou eertijds goud in groote hoeveelheid zijn voorgekomen; maar nadat lieden van Karoenanga en Lemo („djeroek") goudzoekers van Tondok Litak hadden gedood, en dezen daarover wraak hadden genomen, is het goud verdwenen.

In Sa'dan zocht men naar goud, maar daar waren het alleen de lieden van Bobatoe, die dit werk mochten doen. Sedert vier geslachten doet men dit echter niet meer. Men beweert, dat wanneer goud wordt gezocht, het dorp zelf geen voorspoed heeft, dat alles dan kwijnt. De oude Parenge' van To'barana' vertelde ons, dat een zijner voorvaderen, Ne' Tangboeloen, eens een stuk goud had gevonden zoo groot als een dongi-vrucht. Hij kwam van Karoenanga en wilde naar Minanga[1]) gaan. Onderweg werd hij moe, en rustte uit te Palembang. Daar stond een jongi-boom aan den kant van het water. Ne' Tangboeloen zag in het water een scherp licht. Hij dacht eerst, dat de oorzaak er van in het water moest worden gezocht, maar weldra bemerkte hij dat dit sterke licht de weerkaatsing was van een groot stuk goud, dat zich in den boom bevond, en dat door een klein vogeltje bewaakt werd. Hij nam het goud en wikkelde dit in zijn doek, maar het goud brandde er een gat in. Toen wikkelde hij het in buffeldrek, en nu eerst was hij in staat het te vervoeren. Dit stuk goud werd later door het kleinkind van Ne' Tangboeloen naar Bolong gebracht in de onderafdeeling Palopor. Een deel van het gevonden goud gaven de goudzoekers in Sa'dan aan den Tomakaka of den Parenge', maar deze moesten steeds afstammelingen zijn van Boea lolo' en Tanglibajan. Aan de voorouders of aan de goden werd nooit goud geofferd.

In Baloesoe en Baroepoe is nooit goud gezocht, evenmin als in het Ma'kalesche en het zuidelijk deel van het Rante Pao'sche.

De gezaghebber van Boven-Binoeang, de heer van der Miesen, deelde ons mede, dat de Toradja's in vroeger tijd ook naar goud hebben gegraven in het bekken van de Masoepoe op de hoogte van de kampong Patotong. In die onderafdeeling en in Sasak (in het landschap Belaoe) heeft ook het Gouvernement naar goud laten zoeken, maar zonder gunstig resultaat. (Sasak beteekent „met de voeten tasten.")

Wij hebben ook onderzoek gedaan naar het gebruik, dat van goud gemaakt wordt, en naar de rechten, die de vorsten, poeang, op het goud deden gelden. Dit punt is van belang in verband met de vraag of de vreemdelingen, die in dat land zijn komen wonen, de menschen die ze hier vonden, met het goud en de waarde er van hebben bekend gemaakt.

Tegenwoordig vindt men in de Toradjalanden inheemsche goudsmeden, maar wij vermoeden dat zij deze kunst van de Boegineezen hebben geleerd.

Overal in het Toradjaland behoort het dragen van gouden voorwerpen tot de voorrechten van den adel en het vorstengeslacht. Draagt de mindere man (kaoenan) goud, dan zal hij daarvan boesoenan worden, de buik zal opzwellen. De poeangs van Maikale en Mengkendek beweerden dat eertijds alle vindplaatsen van goud onder hun controle stonden, en dat ieder hunner onderdanen, die goud wilde gaan zoeken (mangembong) daarvoor een geschenk in goud aan den vorst moest geven. Het goud werd als belasting aan deze radja's opgebracht in de veerschachten van

---

1) Minanga = „familie". Sangminanga „afstammelingen van een stamvader."

den tambolang-vogel (reiger). Het goud in deze landschappen is afkomstig uit Bitoeang, Oeloe wai (Sangalla') en Soeso (een schelpdiertje) (Doeri). De gouden voorwerpen, die gerekend worden tot de rijkssieraden te behooren, heeten door de eerste voorouders der poeangs „uit den hemel" meegenomen te zijn. Het verband tusschen goud en poeangs komt ook uit in de omstandigheid, dat in het zielenland wel is waar alle Toradja's denzelfden kant op gaan, maar wanneer een poeang de doodsrivier passeert, doet hij dit langs een gouden brug; een tomakaka (adel) gaat over een rotan brug, en iemand van het volk (kaoenan) moet gebruik maken van een brug die van arentakken is gemaakt. In alle landschappen van de Onderafdeeling Rante Pao en Boven-Binoeang werd geenerlei belasting in goud aan de poeangs opgebracht, wederom een bewijs, dat het Poeangschap in Rante Pao niet zoo machtig is als in het Ma'kale'sche.

Daar wij door den grooten afstand eerst om half drie te Tandoeng waren aangekomen, begon de avond al te vallen, voordat onze tolk een geschikt persoon gevonden had, die ons inlichting kon geven over hetgeen wij weten wilden. Maar deze man deed dit blijkbaar met heel zijn hart, zoodat we tot laat in den avond met hem doorwerkten.

Pana' („gember") 13 Augustus. Van Tandoeng uit volgden wij een anderen weg dan dien, welken wij gekomen waren. In plaats van de rivier over te steken, volgden wij nu haar rechteroever om ons naar Pana te begeven. Maar we kwamen niet zoo spoedig van Tandoeng weg als we hadden gewenscht. Hier was het de eenige maal op onze reis in de Toradja-landen, dat wij moeite hebben gehad om dragers te krijgen. De oorzaak daarvan lag hierin, dat Tandoeng onder een hoofd staat, namelijk den Barenge' van Tabang, die niets over zijn onderhoorigen te zeggen heeft, ja zelfs door de aanzienlijken uit zijn gebied wordt tegengewerkt. Een paar lieden die wij vroegen naar de reden van dit mindere aanzien antwoordden: Men geeft niets om hem, omdat hij niet rijk is.

De weg, dien we volgden, is nagenoeg voortdurend in de helling van het gebergte uitgehouwen, zoodat het uitzicht naar het Westen geheel was afgesloten; maar over het lager gelegen bergland in het zuiden kon het oog onbelemmerd heen dwalen. De Pana'-streek zelve is onvergetelijk schoon. Om een zijdal van de Masoepoe is een aantal dorpen gegroepeerd, en de vrij steile hellingen der dalen, die daar tusschen liggen, zijn van onder tot boven trapsgewijze met sawahs bezet. Wanneer deze Toradja's niet zulke ervaren terrasbouwers waren, zou deze streek onbewoonbaar voor hen zijn. Bij dit bergland vergeleken is de Posso-depressie een vlak land. Sawahs kunnen de Possoërs alleen aanleggen in absoluut vlakke landen. In distrikten als Pebato, waar de hellingen geen vijfde hebben van de steilte die hier gevonden wordt, is de sawahbouw voor ondoenlijk verklaard. Hier ook zagen we vier waterleidingen boven elkaar aangelegd.

Het zou een dag van verrassingen voor ons worden. De eerste overkwam ons in een groote kampong, Toempang, waar de weg door heen leidt. Hier stonden enkele hoofden ons op te wachten met rijst, eieren en kokosnoten, waarvan vooral de laatste ons heel welkom waren. Zulk een vriendelijkheid was ons op onze reis nog niet overkomen. Toen kwam de tweede verrassing: Dicht bij de kampong Pana een hoek omslaande stonden daar de schoolkinderen netjes aangekleed, met den Inlandschen bestuursambtenaar en enkele distriktshoofden, allen in galakleeding. Bij onze nadering floten de kinderen het Wilhelmus, en toen werd het ons duidelijk, dat men ons voor den Gouverneur en zijn ge-

zelschap had aangezien. Zoodra de vergissing ontdekt werd, was de animo er uit, en het eerste couplet van het Wilhelmus ging uit als een lamp die geen olie meer heeft.

De teleurstelling verhinderde den Inlandschen bestuursassistent niet om ons in alles behulpzaam te zijn; zijn ijver ging zelfs zoover, dat hij te veel lieden bijeen bracht, zoodat gebeurde, waarvoor wij al vreesden: de een liet het aan den ander over om te antwoorden; men geneerde zich voor elkaar, uit vrees dat eenig antwoord becritiseerd zou worden, met het gevolg, dat we in deze plaats weinig te weten kwamen.

Toen we als gewoonlijk de voornaamsten onzèr bezoekers koffie hadden aangeboden, vroeg het distriktshoofd, of bij de bereiding van dien drank niet op eenigerlei wijze rijst gebruikt was, „want", zeide hij, „we zijn allen in den rouw." Het is namelijk adat, dat wanneer iemand om een overledene rouwt, hij of zij gedurende een bepaalde periode geen rijst mag eten. Zoo men zulks toch deed, zou men daarvan sterven of krankzinnig worden. De vrees, die hier uitgesproken werd, staat misschien ook in verband met het dringen der onderwijzers om zulke gewoonten bij de Christenen afgeschaft te krijgen, want ook de lieden van Pana zijn voor het meerendeel gedoopt.

Pana' vormt met Oeloe wai, Manipi' en Balepe' (kakkerlak) een streek waarvan de bewoners weer een anderen stamvader hebben dan die van Ma'kale, die van Rante Pao en die van Mamasa. Polo Padang, de stamvader van de Toradja's van Rante Pao, Pongka Padang die van de Mamasaers, zijn in het Pana'-distrikt, waarvan Manipi' als het stamdorp beschouwd wordt, onbekend.

Het verhaal der afstamming dezer lieden luidt aldus: In den hemel woonde Pataranan of Batara i Sarong („heer in of van den zonnehoed"), die uit den hemel neerdaalde. Er waren toen reeds menschen op aarde. Pataranan huwde een aardsche vrouw, Datoe Loemoeran (= roestig), en kreeg bij haar een zoon Paloembanga langi' genaamd, die op zijn beurt huwde met Datoe Mangalain. De zoon uit dit paar geboren was Bongga Karadeng of Bongga Kararing. Toentertijd werd in den hemel het boeafeest gevierd, een plechtigheid, die moet maken dat het gewas goed vrucht zal dragen. Bij die gelegenheid viel een waterbamboe (tallang) naar beneden, en sleepte in zijn val een prinses, Datoe Boringan (= vuil) mee, doordat de bamboe op haar voet viel en deze doorboorde. Op de aarde gekomen schoot de bamboe wortel, en nagelde op deze wijze Datoe Boringan aan den grond vast.

Toen gebeurde het, dat Bongga Karadeng (Kararing) met zes gezellen ging jagen te Saloe Manoek (= kip), op den weg naar Simboeang, en dat hij na korten tijd een varken neerlegde. Hij zond een paar gezellen uit om bamboe te kappen, ten einde daarin het varkensvleesch te stoven. De mannen vonden Datoe Boringan aan den bamboestoel vastgeklonken, en zij brachten het bericht daarvan aan hun heer. Deze begaf zich naar die plek (sommigen noemen haar Boetoe manik, niet ver van het tegenwoordige Tetang; anderen geven op: Palian of Lapalian, boven op het gebergte bij Tanete, Boven-Binoeang.) (Totang is „iets in de hoogte houden"; tanete = heuvel).

Bongga Karadeng begaf zich dadelijk naar die plek, en vroeg aan Datoe Boringan, of zij hem wilde toestaan haar te verlossen. Toen dit toegestaan was, maakte hij haar van den bamboestoel los, en huwde haar. (In al deze verhalen wordt ook gesproken van een broertje van Datoe Boringan, die samen met zijn zuster uit den hemel gevallen was;

wat deze trek in het verhaal te beteekenen heeft, hebben wij nog niet kunnen nagaan, aangezien men overigens niets meer van dit broertje weet).

Bongga Karadeng (Kararing) kreeg een dochter en twee zoons bij zijn uit den hemel gevallen vrouw. De eerste was Salikoena; de twee zoons heetten: Ramboeroja en Taliwannang [1]). Tot deze drie brengen de parenge'-geslachten hun stamboom terug; de meesten echter laten zich afstammen van de dochter Salikoena, die met zekeren Tokasalle („de groote") huwde.

Overal in het Mamasasche komen kropgezwellen voor, maar vooral in Pana' zagen we er vele, ook onder de schoolkinderen. Het waren meestal vrouwen, die wij er mee behept zagen, maar ook een enkelen man ontmoetten wij die dit euvel had.

Manipi', („dun") 14 Augustus. De weg voerde steeds naar het zuiden, meestal over de kam van het gebergte, zoodat het oog zich verlustigen kon in het schoone panorama. Manipi' ligt vrij dicht bij Pana', maar daar de weg alle grootere en kleinere zijravijnen van de Masoepoe omtrekt, duurt het lang voordat men ter bestemder plaatse is aangekomen. De pasanggrahan van Manipi' was met de jonge bladeren van de kokos- en arenpalmen versierd met het oog op de komst van den Gouverneur. De Parenge' van deze plaats is een krachtig oud man, die ons met zijn luide, maar aangenaam klinkende stem op al onze vragen bereidwillig antwoordde.

Tot op de hoogte van Manipi' komen de krokodillen de Masoepoe-rivier opzwemmen. Er gaat hier een verhaal van een man, Parero genaamd, die eens met een troep menschen langs de rivier liep. Op een gegeven oogenblik zei hij tot zijn gezellen: Ik blijf op deze plaats en maak mijzelf een huis; wanneer gij ziek zijt, geeft mij dan te eten, dan maak ik u weer beter. Nadat hij vrouw en kinderen naar huis had gezonden, veranderde hij in een krokodil en verdween in de rivier. De menschen volgden den raad van Parero op. Nu en dan slacht men een kip als offer aan de deata aan den oever van de rivier, en daarbij strooit men geroosterde rijst in de rivier. Merkwaardig is, dat nog nimmer iemand uit deze streek door een krokodil gegrepen is. Men noemt deze dieren tomatoea, „de oude."

Overal in de Toradja-landen is de krokodil bekend, maar uit den aard der zaak doet men in deze berglanden, waar men nooit zulk een dier heeft gezien, niets aan vereering ervan. In de woning van den zoogenaamden kapala-komplex van Tagari in het Rimbonsche, is een teekening van een krokodil. Hier deed men ons ook een verhaal van een krokodil, dien men met een biang-stengel in den staart stak, zoodat deze er in bleef zitten. De krokodil verzocht iemand het hinderlijke voorwerp te verwijderen, onder belofte dat hij nimmer een mensch zou opeten. Waar dit gebeurd zou zijn, wist men ons niet te vertellen. Van dit verhaal worden veel parallellen in Indië gevonden. Ook in het Sangalla'sche komen hier en daar afbeeldingen van krokodillen op de wanden der woningen voor. Hier wordt ook wel eens een dapper man „krokodil" genoemd. In het Rante Pao'sche scheldt men elkaar wel voor boeaja uit.

Op onze steeds herhaalde vraag of men berichten kende omtrent menschen of dieren, die in een steen waren veranderd, antwoordde men veelal ontkennend. Bij het huis van den Parenge' van Manipi' was ech-

1) Ramboe roja, „rook van een gloeiende kool". Tali wannang staat misschien voor Tali bannang, „touw van garen." — V. d. V.

ter een steen, die eertijds een mensch zou zijn geweest. Bij gelegenheid van een maansverduistering (bosi boelan = „de maan is rot") namelijk ontwaakte deze man niet door het rumoer, dat men op gongen en andere voorwerpen maakte, met het gevolg, dat hij in steen veranderde. Dit geloof is bij de Toradja's algemeen, dat als men tijdens eene maansverduistering niet ontwaakt, men niet meer zal opstaan, maar dat men in steen verandert. Dit lot onderging ook een persoon in Leppang.

In de rivier Maoeloe in het Rimbonsche wijst men een steen aan, die eertijds een varken zou zijn geweest. Bij de kampong Palipoe (in Mengkendek) [1]) veranderden twee buffels, die gedurende een onweersbui met elkaar gingen vechten, in steen. In het Ma'kale'sche werd Kila' (= „bliksem"), een zoon van Kongkang, om een onbekende reden in steen veranderd. Later zullen we nog enkele van dergelijke verhalen tegenkomen.

Balepe' 15 Augustus. Wanneer men van Manipi' vertrekt blijft de weg eerst op gelijke hoogte voortloopen, om dan steil naar de Masoepoerivier af te dalen, waar een fraaie brug over den stroom is gelegd. Deze bereikten wij na een uur loopens. Dan gaat het aan den linkeroever nog een drie kwartier langs een zijrivier van de Masoepoe om dan in de pasanggrahan van Balepe' aan te komen. De naam van dit bivak (zooals deze gebouwtjes genoemd worden) is niet juist, want het complex van dorpen, dat met den naam Balepe' wordt aangeduid, ligt een uur van daar verwijderd. Dit was dan ook de reden, waarom eerst om drie uur eenige lieden op ons verzoek tot ons kwamen. Onder hen was het distriktshoofd, de Parenge van Balepe', en een priester, tominawa. (Het bivak Balepe' heet in den volksmond Memboeni, „zich verbergende").

Wij hoopten hier voor ons onderzoek veel te weten te komen, want de genoemde parenge' staat bekend als iemand die in de adat doorkneed is. Aanvankelijk ging het ook goed: Na iedere vraag zei het hoofd tot den priester: Tominawa, geef antwoord. En dan kregen we het antwoord, waarnaar door het hoofd met een kritisch oor werd geluisterd. Nu gebeurde het dat de priester een anderen naam noemde, dan wij elders hadden gehoord. Onvoorzichtig genoeg maakten wij hem op dit verschil opmerkzaam. „Zeker, viel de Parenge' in, u heeft gelijk, de tominawa zegt het verkeerd." Deze werd boos en wilde niets meer zeggen. Wel gaf nu de Parenge zelf antwoord op onze vragen, maar hij voelde zich blijkbaar ook niet op zijn gemak, nu hij wist dat de priester boos was.

Balepe' staat bij de andere dorpen bekend voor zijn pottenbakkerijen. Iedere vrouw die daarin lust heeft mag dit werk doen, maar uit andere streken schijnt men er niet aan te denken dit handwerk hier te komen leeren. In Mamasa betrekt men zijn potten uit Saloe Oelo en Paladang (= „doen gooien"). Zoowel vrouwen uit den adel als die uit het volk (kaoenan) maken potten.

Hier in de buurt te Boetoe Pao bij Mapak, was eertijds een pasar (markt). Behalve potten werd daar ook veel rijst verhandeld. Wij waren eerst over deze mededeeling verbaasd, daar alle Toradja's hun eigen rijst verbouwen, en zij dus niet noodig hebben die van anderen te koopen. Maar onze tocht door de Toradjalanden had ons geleerd, dat elke streek

---

1) Palipoe is een groote bamboebak om padi of djagoeng in te bewaren. Mengkendek bet. „trachten op te klimmen." — V. d. V.

op een anderen tijd haar rijst plant. We zagen landen, waar de rijst nog niet in de aar geschoten was, waar men druk aan het oogsten of pas met dit werk geeindigd was, en akkers, waar men de rijst juist uitzaaide. Er moeten dus steeds terzelfder tijd plaatsen zijn, waar men volop rijst heeft, en waar men gebrek aan dit voedingsmiddel gekregen heeft, omdat de oogst reeds lang achter den rug ligt. Hierdoor is er steeds vraag naar rijst, en blijft de markt druk bezocht.

Leppang, 16 Augustus. Na een uur geleidelijk te zijn gestegen, kwamen wij in een breed dal, dat geheel bezet was met sawahs, terwijl op de hoogten er om heen verscheidene kampongs lagen, waarvan de grootste Balepe' heet. Vandaar moesten we twee uur achtereen klimmen tot boven op den Sanik-berg (sanik is „vloo"). Daar op den top aangekomen, werden wij voor de genomen moeite rijkelijk beloond door een onbeschrijfelijk schoon uitzicht over het berglandschap naar het oosten en naar het westen. Dan gaat het aan den anderen kant van de waterscheiding langzaam naar beneden, kleine beekjes komen van alle zijden zich vereenigen tot een vrij breede rivier. Na drie kwartier dalens waren we in het bivak van Leppang. Hier konden we voor ons onderzoek een ouden man krijgen, Toding genaamd, die niet tot de grooten des lands behoort, maar die ons heel wat wetenswaardigs heeft medegedeeld.

De plaats is bekend voor haar heilige palingen, die zich in een vijver bevinden. Deze vijver is een verbreeding van de Saloe To'lamba', en ze draagt den naam van Talondo talloe, „de drie waterstralen." Deze plek is van oudsher door Dracaena-planten omringd. De palingen die hier leven worden door de menschen van Sanik (onder Balepe') vereerd. Eens kreeg een hunner namelijk een droom, waarin werd gezegd, dat deze palingen deata's, geesten, waren, en dat als men ze vereerde, men gezondheid en veel kinderen zou krijgen. Men gaf van dezen droom kennis aan den Parenge' van Balepe', en deze raadde den menschen aan om naar dien droom te handelen. De lieden van Balepe' doen aan deze vereering niet mede, maar wanneer de inwoners van Sanik aan de palingen eten gaan geven, gaat de Parenge' met hen mee, en spreekt de dieren toe bij wijze van een priester: „Hier geeft men u te eten, opdat gij gezondheid en kinderen znlt geven; komt dus eten." Men geeft ze gierst (ba'tan) en rijst, elk afzonderlijk gekookt. Dit etengeven heeft plaats, voordat men een offerfeest geeft om zieken te genezen (ma'boerake), voordat men om vruchten vraagt voor het rijstgewas (ma'boea), en voordat men de rijstvelden gaat toebereiden. In den ouden tijd gaf men ook nog aan deze palingen te eten, voordat men ten strijde trok.

Een bepaalden naam heeft de deata, die in den vijver woont, niet. Men zegt, dat ze een vrouw is. Er moet daar ook een bijzonder groote paling huizen, „wel zoo groot als een karbouw." In dien vijver is een oeroe-boom gevallen, welks hout in water steeds goed blijft; in en onder dien boomstam huizen de palingen.

De menschen van Sanik eten wel palingen, maar niet die van Talondo talloe en alle andere lieden volgen dit voorbeeld uit vrees. Wanneer er een gevangen werd, zouden alle inwoners van Sanik ziek worden, en de vermetele, die het beestje gevangen had, zou aan dysenterie bezwijken. Wanneer het hoog water is, komen de palingen op het grasland om den vijver heen, tot zelfs in de sawahs. Dit wordt als een goed voorteeken beschouwd, want dan zal het gewas rijkelijk vrucht dragen en veel kinderen zullen worden geboren. Onze zegslieden beweerden, dat er in Sanik

niet veel oude menschen voorkomen, maar dat het er krioeelt van kinderen. Men zei, dat hier ook opvallend veel tweelingen worden geboren.

Toen vroegen wij waarom de Leppangers zelven die palingen niet vereerden, en zij antwoordden, dat hun dit niets zou baten, want zij behoorden niet tot hen, aan wie de droom geschonken was (de grens tusschen het gebied van Leppang en Sanik is de Saloe Kalando („lange rivier") een kleine beek, die in de Saloe To'lamba' valt).

De Dracaene, waarmee de vijver omringd is, vindt men overal in de Toradja-landen aangeplant, en evenals bij de Possoërs en de Bergtoradja's speelt zij ook hier een voorname rol bij de godsdienstige handelingen. Te Pao (bij Rante Pao) vertelde de „geneesheer" (toma'dampi) Pong Dea'ons een verhaal omtrent de herkomst van deze plant, hier tabang genoemd. De tabang dan groeide in den hemel aan den oever van een meer. De eerste zieke die hiermede genezen werd was Banno Boelaan, een hemelling, van wien men verder niets af weet; en degeen die dit middel het eerst aanwendde was Ndo' Belotoembang. Deze laatste liet eens langs den regenboog tabang op de aarde afdalen, namelijk zestien stengels, die wortel schoten aan den horizont (daar waar aarde en hemel samenkomen). Toen de planten groot waren geworden, gingen ze op stap, maar omdat ze de zee niet over konden steken, liepen ze langs den rand van het uitspansel (langs den horizont), alle vlakten vermijdende, en alleen over de bergen trekkende. Zoo kwam de tabang te Palopo. Vandaar ging hij het bosch (binnenland) in en daar werd hij de medgezel van de andere planten en van de gestekelde bladeren. Zoo wandelde hij voort tot hij op drie plaatsen bleef wonen: in Kesoe', in Bangkoedoe, en in Beloara (de laatste twee mede in het landschap Kesoe' gelegen). Van die plaatsen haalden de menschen eertijds de tabang, als ze deze bij het maro-feest noodig hadden.

Rimbon, 17 Augustus. Van Leppang kwamen wij na twee en een half uur rijdens te Rimbon. De weg gaat steeds langzaam naar beneden. Op enkele stukken gaf hij last, omdat men bezig was hem te verleggen. Dicht bij Rimbon staat een reuzenkei, die de een of andere baron van het land tot een familiegraf heeft laten uithollen. Op een bordes voor de opening van dit graf staan een aantal poppen, bedoeld als de beeltenissen van hen die daar begraven zijn. Men vindt zulke beeldengalerijen meer, vooral in den omtrek van Ma'kale, maar de poppen, die we hier bij Rimbon zagen, waren bijzonder mooi afgewerkt.

Toen we op onze heenreis hier waren, vonden we iemand, die bijzonder goed op de hoogte van de adat was. Daarom hadden we besloten op de terugreis daar weer een nacht door te brengen om enkele punten aan een nader onderzoek te onderwerpen. Bij aankomst te Rimbon zagen we echter dat we op een ongunstig oogenblik gekomen waren, want men was juist bezig met het vieren van een doodenfeest, of juister gezegd: met het houden van hanengevechten, dat altijd met zulke doodenfeesten gepaard gaat.

Het is algemeen bekend dat de Toradja's zeer aan hanengevechten gehecht zijn. Vroeger werd dit op iedere pasar gedaan, of bij iedere gelegenheid, waarbij eenige menschen bijeen waren. Zooals bij het ma'boea en het ma'boerake; ook bij het ma'woelaa, een plechtigheid, die gehouden werd als iemand de pokken kreeg[1]). Dan offerde men een hoen aan

1) In Rante Pao heet de pokkenlijder: ma'boelaan of masaki boelaan, „de bezitter van goud of de goudziekte." Na de genezing wordt een kip geofferd, welke

Poeang ma'roeroe, de heer der pokken, en bij deze gelegenheid werden dan ook hanengevechten gehouden. In Mamasa geschiedde dit alleen bij doodenfeesten; pasars heeft men daar in den ouden tijd nooit gekend. Tegenwoordig wordt aan het houden van hanengevechten door het Bestuur paal en perk gesteld, en gewoonlijk wordt het alleen toegestaan bij doodenfeesten van voorname lieden.

Zooals we reeds zeiden kennen de Toradja's van Mamasa dit „vermaak"; zij moeten dus of hun stamland hebben verlaten, toen deze gewoonte daar al was ingevoerd, òf zij hebben het later door Boegineeschen invloed leeren kennen. De bewoners van het Rongkong-gebied echter moeten uit het stroomgebied van de Sa'dan zijn verhuisd, toen het houden van hanengevechten nog niet algemeen was, want bij de Rongkongers vindt men het niet. Tambora Langi' zou de pasars hebben ingesteld, en daarbij tevens de menschen in het houden van hanengevechten onderwezen.

De kampplaats heet lala, (R. Pao laa-laa) een vierkante ruimte, die door een hekwerk van rondgebogen bamboelatten omheind is. Een der aanwezigen wordt aangewezen als panda of ordebewaarder: wanneer er twist ontstaat, moet hij de zaak onderzoeken, en in orde brengen. Hij krijgt daarvoor als belooning van elke 10 rijksdaalders inzet een kwartje. Verder worden ook twee passepaks [1]) aangewezen, die bij den aanvang van den strijd ieder een haan der beide partijen vasthouden, voordat de vogels op elkaar worden losgelaten. De eigenaars der hanen verzamelen zelven den inzet op hun dieren; zij moeten er voor zorgen, dat de inzet op beide dieren even groot is, zoodat aan de winnenden werkelijk het dubbele van den inzet kan worden uitbetaald. Heeft een der beide hanen het onderspit gedolven, dan wordt de overwonnene den overwinnaar voorgehouden, en deze moet dan den ander in den kop pikken, voordat de strijd als beslist wordt beschouwd. De passepak, die den overwonnen haan heeft vastgehouden, krijgt een poot van het dier, terwijl de passepak van den overwinnenden haan de rest krijgt (deze bepalingen kunnen echter plaatselijk verschillen). Overwint geen der dieren in den strijd, dan noemt men dit poeli.

In Mamasa heet de kampplaats bala-bala. Hier kent men alleen een ordebewaarder, die den titel draagt van parra.

Sangalla', 18 en 19 Augustus. Het was nog geen 8 uur toen wij bij de pasanggrahan van Ma'kale afstapten. Wij werden weer hartelijk ontvangen bij den heer Groenenstein, aan wien we ons bijzonder verplicht voelen voor het gebruik der paarden op dezen tocht naar Mamasa. Nadat wij bij den Gezaghebber hadden gemiddagtafeld, zetten wij onzen tocht voort naar Sangalla', anderhalf uur rijdens van Ma'kale. Sangalla' behoorde indertijd met Ma'kale en Mengkendek tot de voornaamste Toradja-rijkjes.

Sedert enkele maanden is in deze streek een zendeling gevestigd, de Heer Zijlstra, die samen met zijne echtgenoote alle moeite doet om het

---

plechtigheid dipasoro' Datoe heet: „het doen ophouden van den Datoe" = de Pokkenheer = Poeang maroeroe' („de rechte Heer"). Bij dat offer hebben geen hanengevechten plaats.

1) In Rante Pao is de passepak de ordebewaarder, en kent men den panda niet. Degenen, die de hanen vasthouden heeten: to ntoeroi manoek, „degenen, die de hanen doen vertoeven." Verder heeft men in Rante Pao nog den massiki: degeen, die den haan vasthoudt van het oogenblik af, dat er op gewed wordt. — V. d. V.

vertrouwen der bevolking te winnen. In de onderafdeeling Ma'kale is, zooals boven reeds gezegd is, nog een zendeling van den Gereformeerden Zendingsbond gevestigd, namelijk de heer D. C. Prins, die te Boerake woont. Dezen hebben wij echter slechts even ontmoet, omdat hij zich met zijn gezin juist in den tijd van ons bezoek naar Java begaf. Te Sangalla' waren we de gasten van de familie Zijlstra, die voorloopig in de pasanggrahan gevestigd is, zoolang hun woning, waaraan druk gewerkt wordt, nog niet gereed is.

Zooals we boven reeds gezegd hebben, hadden we voor ons onderzoek niet gaarne priesters, tominawa, als zegslieden, omdat deze menschen wel gansche formules en litanieën van buiten kennen, en misschien ook wel op de hoogte zijn van mythen en overleveringen, maar hun kennis van het alledaagsche geloof van het volk laat wel eens te wenschen over. In Sangalla' kregen we een oud onoogelijk mannetje voor ons doel ter beschikking, een priester, van wien we naar het uiterlijk te oordeelen al heel weinig konden verwachten. Maar het bleek, dat we nog nimmer met iemand hadden te doen gehad, die zoo goed van alles op de hoogte was, als deze man.

Zoo vertelde hij ons hetzelfde verhaal omtrent den oorsprong van het tanden korten als in de Berglandschappen van de onderafdeelingen Posso en Paloe bestaat omtrent het uitslaan der tanden bij de vrouwen in die streken. Eene vrouw zou namelijk de penis van haar man hebben afgebeten, toen deze na een lange afwezigheid tot haar was teruggekeerd. Om eene herhaling van zoo iets te voorkomen, gelastte de heer des lands (poeang), dat voortaan de tanden moesten worden gekort.

Zoowel bij jongens als bij meisjes worden de tanden gekort, gewoonlijk alleen die van de bovenkaak. Met een oud hakmes, in welks sneede tanden zijn gehakt, wordt het gebit (de snijtanden) tot op het tandvleesch afgezaagd. Vele menschen verstaan deze kunst, en gewoonlijk krijgen zij daarvoor eenig loon; zoo in Kessoe 12 koetoe (kleine bosjes) rijst. Gewoonlijk gaat zoo'n operatie onopgemerkt voorbij; alleen aanzienlijken slachten bij deze gelegenheid wel een hoen of een varken; in het laatste geval is de kop voor den operateur. Sommigen laten zich de tanden niet korten en zij krijgen evengoed een vrouw.

De geopereerde mag drie dagen lang geen varkensvleesch eten; zoo hij dit deed, zou het zwartsel, dat op de tanden gestreken wordt, niet houden. Men tracht namelijk de tanden zwart te maken door er gedurende drie dagen een papje op te leggen van met gambir, pinang en kalk samengestampte sirihvruchten. Alleen bij het eten wordt dit papje afgenomen. Warm eten en drinken is voorloopig verboden. Van oebi moet hij zich ook voorloopig onthouden.

Randanan, 20 Augustus. In den vroegen morgen keerden wij van Sangalla' naar Ma'kale terug, en reisden daar aangekomen dadelijk door naar Randanan, de hoofdplaats van het landschap Mengkendek, dat ongeveer 6 KM. van Ma'kale gelegen is. Daar hier geen pasanggrahan is, vroegen wij om in de woning van den onderwijzer te mogen verblijven, wat ons dadelijk werd toegestaan.

Op dezen weg naar het Zuiden heeft men het gezicht op twee bergen naar het Oosten, die beide een voorname plaats innemen in de mythen der Toradja's. Die het verst afgelegen is, is de Gandang („trom"). De andere berg is een steile kalkrots, niet ver van den grooten weg gelegen, en Kandora' (een oebi-soort) genaamd. Op dezen berg zou de hemelling

Tambora Langi' zijn neergedaald, van wie de vorsten (poeang) onder de Sa'dantoradja's afstammen. Het was voornamelijk om meer te weten te komen van dit oude vorstengeslacht, dat wij ons naar Mengkendek hadden begeven.

Men heeft ons gedurende onze reis verscheidene verhalen gedaan omtrent de nederdaling van den stamvader der vorsten. Sommigen zegeen, dat Boea Djawa de stamvader is geweest, die op den berg Gandang verblijf hield. Deze zou de verschillende adatvoorschriften voor iedere kampong en voor iedere streek hebben gegeven, regelingen die weer onderling verschillen naar gelang ze betrekking hebben op vorsten (poeang), edelen (tomakaka) en volk (kaoenan). Op den berg zou nog een overblijfsel te vinden zijn van Boea Djawa's verblijf, namelijk een varkensstal. Jaarlijks offert men daar nog een buffel, een varken met een witten kop, een witte kip, witte rijst, palmwijn en sirihpinang.

Zijn alle Toradja's het er over eens, dat de adatvoorschriften ten getale van 15 555 554 op den berg Gandang zijn gegeven, de meesten laten den hemelling, die aan het vorstengeslacht het aanzijn heeft gegeven, op den Kandora' neerdalen. Deze was Tamboro Langi'. Hij was gekomen met zijn zuster Karaeng Kasoemba, maar daar een aardbewoner, Pong Katiba' genaamd, niet ophield naar haar hand te dingen, zond haar broer haar naar den hemel terug. Daarheen nam zij de helft van de genoemde adatvoorschriften mee terug. Tamboro Langi' huwde met Sanda Bilik, die uit een vijver Sapian deata („plaats waarheen de deata verhuizen" in het landschap Talion) te voorschijn was gekomen. Dit is dus een andere vorm van de overlevering bij de Loewoeërs, die hun uit den hemel neergedaalden vorst, Batara Goeroe, laten trouwen met We Njilitimo, die uit de zee opduikt. Anderen wijzen als de plek waar Sanda Bilik zou zijn neergedaald, den berg Gasing „tol" aan, en wij achten dit van belang, omdat wij vermoeden, dat de verhalen omtrent Tamboro Langi' opgevat moeten worden als mythen met betrekking tot het levenwekkende beginsel. Wij meenen recht te hebben om aan te nemen, dat de Toradja's vroeger in den berg Kandora' een reusachtigen lingga hebben gezien, en in den berg Gasing (dicht bij Ma'kale gelegen) een reusachtige yoni.

Tambora Langi' en zijn vrouw Sanda Bilik verbleven te Oellin („deksel van een kookpot", distrikt Banga) waar zij een zwevend huis bewoonden. Al naar de richting, waarin de wind blies, werd deze woning geslingerd naar den Kandora', naar den Sado'ko, (bij Rimbon), naar den Gasing of naar den Sesean („plaats van deeling") in Rante Pao. Dit vorstenpaar had 8 zonen en 8 dochters, maar toen Tanboro Langi' naar den hemel terugkeerde, nam hij 5 zijner zonen mede. Zoo ook deed Sanda Bilik met 7 harer dochters, toen zij in den vijver, waaruit zij te voorschijn gekomen was, neerdaalde om naar haar vaderland terug te keeren. Er bleven dus drie zoons en eene dochter over, van wie dan eenige bijzonderheden uit hun leven worden meegedeeld. Zoo vertelt men een lang verhaal van Poeang Papai Langi'[1]), een der zonen die op den berg Gasing ging jagen, en daar een schoone prinses in een boom zittende ontdekte, die vergezeld was van haar slavin. Uit het huwelijk van Poeang Papai Langi' met die prinses kwamen de vorsten voort, terwijl zijn slaat en de slavin van de prinses het aanzijn gaven aan het volk, de kaoenan.

Een andere zoon van Tamboro Lingi', Poeang Sanda Boro, vond zijn

1) Deze naam beteekent misschien: „de heer, die het dak van den hemel gelegd heeft." — V. d. V.

vrouw in een bamboestengel, dien hij in een woning ontdekte, die door de golven der zee aan strand was gespoeld. Hij wilde den bamboe openhakken, maar een stem zeide hem dit niet te doen. Toen de prinses uit zichzelve te voorschijn was gekomen, huwde Poeang Sanda Boro haar, en uit dit huwelijk werd een zoon, Laki Parada geheeten, geboren. Van dezen Laki Padada weet iedere Toradja u te vertellen, hoe hij op een witten buffel gezeten van huis wegtrok, omdat hij het eeuwige leven wilde zoeken; hoe hij, de zee op zijn buffel overgezwommen zijnde, op een plaats komt, waar men hem dit eeuwige leven zal geven; hij moet daartoe twaalf nachten wakende doorbrengen. In den zevenden nacht valt hij in slaap, maar hij ontkent te hebben geslapen; men laat hem echter zijn zwaard zien, waarvan men gedurende zijn slaap de punt heeft afgevijld, zonder dat hij daarvan iets heeft bemerkt. Men belooft hem nu dat hij zeven geslachten zal overleven. Nu zwemt Laki Padada weer op zijn buffel de zee over om naar huis terug te keeren, maar den buffel begeven zijn krachten, en hij verdrinkt. Laki Padada vervloekt daarom zijn rijdier, en dit is de reden, waarom afstammelingen van het vorstengeslacht het vleesch van witte buffels niet mogen eten. Laki Padada wordt op de golven heen en weer geslingerd, tot hij geheel met wier en schelpen bedekt op een eiland wordt geworpen, waar een reusachtige mangga groeit, de pao djangki, de in de Indonesische literatuur bekende boom, die op de navel der aarde groeit. Als zich op dien boom een reusachtige vogel, de langkan mega, neerzet, grijpt Laki Padada snel een van diens sporen, en als de vogel opvliegt, neemt hij den prins mede naar Goa. Daar worden eenige proeven met hem genomen, waaruit moet blijken, dat hij werkelijk een prins is, waarna hij in het huwelijk treedt met de kleindochter van den vorst van Goa; deze prinses heette Datoe. Het zwaard van Laki Padada zou de Soembang zijn, die nog steeds onder de rijkssieraden van Goa gevonden wordt.

Uit het lange verhaal van Laki Padada moeten we nog één trek mededeelen: Als hij in Goa gekomen is, hoort hij dat de vorstin bevallen moet, en dat men geen ander middel weet om het kind te voorschijn te brengen dan door den buik der moeder open te snijden. Laki Padada vertelt dan, dat men het ten zijnent veel gemakkelijker doet. Als de vorst hem bij de aanstaande moeder geroepen heeft, legt Laki Padada haar zijn sirihtasch op het hoofd, spreekt een tooverformule uit, en het kind is er.

We hebben vele ouden van dagen gevraagd of ze ons konden vertellen, waar de eerste vorst, poeang, in het Sa'dan-gebied zou hebben gewoond; maar allen bekenden dit niet te weten. Het landschapshoofd van Mengkendek vertelde ons, dat de oorspronkelijke poeang die van Menkendek was, maar hij grondde deze bewering alleen op de omstandigheid, dat de beide bergen Kandora' en Gasing in dit landschap gelegen zijn. „Toen de menschen in aantal toenamen, vertelde hij, ontstonden de drie landschappen Mengkendek, Ma'kale en Sangalla', die elk onder het bestuur van een Poeang kwamen, en omdat Ma'kale de meeste inwoners telde, ging de poeang van dit landschap zich langzamerhand als de eerste beschouwen."

Beneden zullen wij zien, dat het oudste landschap van Rante Pao, Kesoe', zijn eigen poeang uit den hemel laat neerdalen, en dat het dezen als de meerdere van den vorst van Ma'kale beschouwt, terwijl men in het Westen der Toradjalanden weinig of niets uitstaande heeft met de poeangs. De waarheid zal wel zijn, dat toen de immigranten, die

in beschaving en kennis ver boven de menschen stonden, die zij in dit land aantroffen, hier kwamen, onder hun leiding al dadelijk kleine rijkjes ontstonden, zoodat er nooit een eenhoofdig bestuur onder een enkelen vorst zal zijn geweest. Hetzelfde verschijnsel zien we in Loewoe dat ook uit verscheidene landschappen bestaat, waarvan op den langen duur het hoofd van Malangke (later naar Palopo verhuisd) de voornaamste en machtigste werd, misschien wel voornamelijk, omdat hij het dichtst aan zee woonde, en zich door zijn krijgstochten meer dan de andere landschapshoofden wist te doen gelden.

Het is vrijwel zeker, dat de natte rijstcultuur op terrassen met de Poeangs haar intrede in de Toradjalanden heeft gedaan. Uit een reeks van oude gebruiken, die sedert lang niet meer in acht genomen worden, blijkt dat de Poeangs beschouwd werden als de „eigenaars" van de sawahrijst, d. i. als degenen, door wie men met deze cultuur bekend is geworden.

Een Amboneesch onderwijzer, de heer Sipasulta, van Makale heeft deze oude gebruiken bijeenverzameld. Wij halen er het volgende uit aan.

Pare sisikan[1]). Als de padi rijp begint te worden, moet men een groote bos geroosterde padi het eerst aan den Poeang geven.

Pakandean dena'. Als de rijst gesneden is geeft men 12 groote bossen aan den Poeang. (Pakandeandena' = plaats waar de rijstdiefjes gegeten hebben).

Solok lampo. Van iedere hoop padi (de rijstbossen worden na gedroogd te zijn in hoopen op elkaar gestapeld) is het bovenste en het onderste gedeelte voor den Poeang, en het middelste deel voor den eigenaar van het gewas. (Lampo = een groote portie rijst in een blad gewikkeld.

Pare katebakan. Als de rijst gesneden wordt, moet men de eerste bos aan den Poeang geven.

Palipoe karoea. Na afloop van den oogst moet men acht manden met rijst gereed maken, en het vleesch van eenige geslachte varkens op die rijst leggen, en dit alles aan den Poeang brengen.

Rangoenan landa. De onderhoorigen van een Poeang moeten gezamenlijk een groote rijstschuur voor hem bouwen, en deze met rijst vullen.

Verder moesten alle bonte buffeljongen aan den Poeang worden gegeven. Deze bonte buffels staan bij de Toradja's in waarde gelijk met vier zwarte. De melk der buffels mocht het volk (kaoenan) niet drinken, maar men moest deze aan den Poeang brengen. In het algemeen moest men de eerste opbrengst van een of ander, zooals den eerst gewonnen palmwijn, aan den Poeang geven. Voor hem zijn ook een aantal voedingsmiddelen verboden. Roode rijst, en mais met gele of roode korrels, vleesch van honden, witte hoenders, witte buffels en witte varkens mag een Poeang niet eten. Van de groentesoorten zijn longkong (varenkruid) en leme' voor hem verboden. Verder: paling, de kop en het borststuk van varkens; een pisangsoort, poenti rame geheeten. Van alle vogels eet de Poeang alleen de wilde eend en de boerinti, een vogel die zich veel tusschen het rijstgewas ophoudt. Apen, slangen, muizen en vleermuizen worden door geen enkele Toradja gegeten, dus ook niet door den Poeang.

De Poeangs worden nog steeds beschouwd als van goddelijke afkomst

---

1) In Rante Pao kent men alleen de dalle sisikan: djagoeng met ronde korrels, en bladeren als van de gierst. Pare sisikan zal hier wel een overdrachtelijke term zijn, eigenlijk: geschubde rijst. Sisikan = lijdende aan schubziekte. — V. d. V.

te zijn. Oorspronkelijk hadden zij dan ook wit bloed in de aderen. Al waren twee Poeangs met elkaar in strijd, dan konden zij zich toch vrijelijk in het vijandige land bewegen, want niemand zou het wagen een hand aan hem te slaan. Allen die wij er naar vroegen verklaarden, dat zij er nimmer van hadden gehoord dat een Poeang zou zijn gedood. Op onze vraag wat er zou gebeuren, als iemand eens zoo vermetel ware geweest, ontvingen wij niet het verwachte antwoord, dat dan de aarde zou instorten, of eenige andere stoornis in de natuur zou plaats hebben, maar men zeide: „Dan zou het geheele land tegen het schuldige dorp optrekken, en dit zou te zamen met zijn inwoners van de aarde verdelgd worden."

Van ons bezoek aan Randanan hebben wij nog een aardige herinnering. Wij hadden tot aan het vallen van den avond ons onderzoek voortgezet, toen wij aan de aanwezigen te kennen gaven, dat 't het beste was, dat zij naar huis terugkeerden, omdat het weldra geheel donker zou zijn. Maar men dacht er niet aan weg te gaan, en het landschapshoofd zeide: „U heeft nu zooveel van onze adat gevraagd, mogen wij nu ook een en ander van de Hollandsche adat vragen?" En toen kwamen de vragen van alle kanten over huwelijk, over handel, over de Koningin en de Regeering, over de opleiding tot verschillende betrekkingen. Wat dezen menschen vooral interesseerde was de aanwezigheid van landbouwers en werklieden in Holland. Wij vertelden hen van deze categorieën van menschen, en we legden hen uit, dat deze niet minderwaardig zijn aan de andere betrekkingen, die zij gewoon zijn te zien. De reden, dat geen Hollandsche werklieden en landbouwers naar Indië komen is, dat de inheemsche bevolking ook uit landbouwers en werklieden bestaat, en alleen personen die in Indië niet te vinden zijn, komen hierheen. Ze waren aangenaam verrast te hooren, dat er uit de Javanen, Amboneezen, Minahassers, Bataks en andere volken van den Archipel reeds geneesheeren, onderwijzers, officieren, bestuursambtenaren en zendelingen waren voortgekomen.

Tengan, Ma'kale, 21 Augustus. In den vroegen morgen trokken wij, begeleid door een tiental Mengkendeksche aanzienlijken, naar den Kandora', om de vestingwerken in oogenschouw te nemen, die hier tegen de helling van dezen bergtop zijn aangebouwd. De weg voerde ons eerst door sawahs en over grasvelden tot aan den voet van de kalkrots, en toen waren we ook bij het begin van het complex van versterkingen, dat met den naam van de hoofdkampong als Tengan wordt aangeduid.

Buiten de versterkingen om gaande bereikten wij deze ongeveer in het midden daar waar de bron zich bevindt, waaruit heel Tengan zijn water haalt. Deze bron is met een wal van steenen omringd, en de Dracaena die aan de bron de noodige productiekracht moet geven, ontbreekt er niet. Op dit punt is een weg aangelegd, dwars door het complex van kota's, zoodat men nu zou kunnen spreken van Boven- en Beneden-Tengan. Naar het eerste klommen we eerst op. Langs een pad dat aan beide zijden door een muur van steenen manshoog was afgesloten, kwamen wij door een lage steenen poort op het bovenste terras, dat den naam draagt van Tompangalo. Dit was een verrassend gezicht.

Stel u voor een terras van ongeveer 60 Meter lengte, bevloerd met platte, netjes naast elkaar gelegde steenen; ook de terraswand, op enkele plaatsen meer dan 3 M. hoog, is geheel vlak, uit losse steenen opgebouwd. De erven van de drie huizen, die wij daarbinnen vonden, zijn

van elkaar gescheiden door lage muurtjes, waar bovenop hier en daar overeindstaande platte steenen opsteken. Men vertelde ons dat deze steenen geen ander doel hebben dan om er tegen aan te leunen, wanneer men zich op die muurtjes neerzet. Tijdens ons bezoek zagen wij een paar oude lieden dit gebruik van die steenen maken. Tusschen de steenen groeiden alleen enkele tabaksplanten. Achter dit terras verheft zich het bovenste gedeelte van den Kandora'. Halverwege de steile helling wees men ons eenige steenen platen, waarvan men vertelt dat dit de overblijfselen zijn van de steenen woning van Tanboro Langi'. Boven op den top moeten ook nog de resten staan van diens steenen huis. Op deze versteende planken wordt nu en dan een varken voor den hemelling geslacht; dit varken moet bont wezen. Men doet dit niet elk jaar, maar wanneer de oogst een paar maal achtereen mislukt is, of wanneer er sterfte is onder menschen en huisdieren, of deze niet snel in aantal toenemen.

Op verschillende punten op dezen ontoegankelijken berg zagen we borstweringen, van waar uit men de Boegineezen (Sidenrengers) had beschoten, toen deze lieden een inval deden in de Toradjalanden, slechts weinige jaren vóór de komst van het Gouvernement.

Een uitnoodiging om tot den top te klimmen sloegen wij af, en we zetten ons neer op de matten, die men voor ons op het plaveisel had uitgespreid. We maakten de opmerking, dat waar de rotspunt van deze zijde al zoo moeielijk te beklimmen is, dit van de noordzijde zeker een onmogelijkheid is.

Maar men vertelde ons dat de lieden van Tengan nog kort vóór de komst van het Gouvernement in oorlog waren geweest met die van Sangalla'. De laatsten hadden toen den Kandora' van de noordzijde beklommen om den vijand in den rug aan te vallen. Gelukkig kwamen de menschen van Tengan dit nog bijtijds te hooren, ze snelden den vijand van deze zijde te gemoet, waarna op en nabij den top een verwoed gevecht ontstond, dat eindigde met de vlucht van de lieden van Sangalla'. Bij die vlucht moeten twee mannen van den steilen wand zijn afgesprongen, en op de rotsen te pletter geslagen zijn. Die Sangalla'ers waren door het stamcomplex Palipoe te hulp geroepen, omdat het in een strijd tegen Tengan, waarin het gewikkeld was, dreigde overwonnen te zullen worden. Tengan heeft daarna Palipoe ingenomen en verbrand, maar dit is sedert weer opgebouwd. Dergelijke oorlogen van twee dorpscomplexen in hetzelfde landschap moeten vroeger veel zijn voorgekomen.

Het oponthoud in de vesting leidde er vanzelf toe meer over den oorlog te vragen: Wat de reden wel was geweest, dat de Boegineezen (Sidenrengers) een inval in het land hadden gedaan? De aanwezigen zwegen en keken alkaar verlegen aan. Wij wisten wat hiervan de reden was, want we hadden al vernomen, dat de Boegineezen door een der eigen Poeangs in het land waren gehaald. Toen ze bemerkten, dat we al iets van deze zaak wisten, vertelden ze meer.

Na het spreken over oorlogvoeren. kwamen we er van zelf toe om te vragen, hoe een oorlog werd beeindigd. Was een der partijen den strijd moe (dit was meestal de verliezende partij) dan riep deze de tusschenkomst in van een der Poeangs. Deze ging dan met de tegenpartij praten om ze over te halen de vijandelijkheden te staken. De overwinnaars eischten dan wel eens een of meer buffels; maar nooit gaf men een slaaf als oorlogsschatting; nimmer ook werd een slaaf doodgehakt, wanneer er vrede werd gemaakt. Was de voorbereiding van de zaak afgeloopen,

dan kwamen beide partijen op een afgesproken plaats, en naderden elkaar tot op eenigen afstand. Dan werd aan beide zijden een varken geslacht, waarvan het vleesch in bamboe kokers gekookt werd (dipiong). Beide partijen ruilden dan met elkaar een bamboegeleding varkensvleesch een buffel en een kogel, en daarna kwam men tot elkaar om gezamenlijk te eten.

We hadden geruimen tijd in de bovenste versterking doorgebracht, en zetten nu de wandeling naar beneden voort. Verscheidene grootere en kleinere terrassen kwamen we voorbij, alle met elkaar verbonden door met platte steenen geplaveide paden en afgesloten door steenen poorten. In het eigenlijke Tengan aangekomen, werden wij weer uitgenoodigd te gaan zitten. Hier staat het stamhuis (tongkonan) van dit dorpscomplex. Aan den voorgevel zijn nog twee schedels gebonden van vroeger verslagen vijanden.

De vraag kwam bij ons op: Wie heeft deze vestingwerken gebouwd? Wanneer zijn ze gebouwd? Dit is nog niet zoo heel lang geleden, vertelde men ons: het is geschied op last van drie Poeangs: Bandaso, Poeang Boeasan (in Simboeang) en Palajoekan. Onder leiding van een man uit het volk, zekeren Ne' Poetoeng, heeft de bevolking van Tengan de vesting gemaakt. Men arbeidde er een jaar aan, en gedurende dien tijd werden 19 buffels geslacht en aan de werklieden te eten gegeven. Er had geen bepaalde aanleiding bestaan om dit werk te doen; men wenschte alleen het stamhuis van de drie genoemde Poeangs tot een sterk punt te maken.

Of de Boegineezen het fort hadden kunnen innemen? Neen, dit was hun nooit gelukt. Of men zich hier dan niet had verzameld om aan het Nederlandsch-Indische Gouvernement het hoofd te bieden? Neen, Menkendek had zich nooit verzet.

Maar niet alleen om deze vesting te zien is Tengan een bezoek waard. Men vindt daar ook een heiligdom, dat door een groot deel van de Toradja's van Ma'kale vereerd wordt. Van Tengan uit bezochten wij dit. Het pad, dat naar het heuveltje voert waarop de groote deata woont, was dichtgegroeid. We vonden er een kleine rijstschuur die niet heel oud leek. Aan den kant van den Kandora' waren twee steenen in den grond geplant van circa een halven Meter lengte. Naar den vorm te oordeelen hebben wij hoogstwaarschijnlijk te doen met een linga en yoni.

In het schuurtje stond een rond houten vat met deksel, waarin de deata woont. Onze geleider klom er in, na eerst met „tabe" hiertoe aan den geest verlof gevraagd te hebben. Eenigen tijd prevelde hij daar, voordat hij ons met een afgewend gelaat den bak overgaf. We vonden er vier steenen in van min of meer ronden en langwerpigen vorm. Het waren stukken kalksteen met kwartsgangen er doorheen. Wat men in die dingen heeft gezien, kunnen wij niet zeggen, maar waarschijnlijk staan ze weer in verband met de vruchtbaarheidsgedachte. Vroeger moeten hier meerdere steenen, en van bijzonderen vorm, bewaard zijn geweest, maar deze zijn verdwenen, door dezen en genen meegenomen, en hierdoor is deze plaats in heiligheid achteruit gegaan.

Toen wij een en ander hadden bezien, nam onze geleider weer met afgewend gelaat de kist in ontvangst. Wat wij ook aan hem vroegen, hij sprak geen woord op deze heilige plaats. Eerst toen wij in het dorp waren teruggekeerd, en onder een rijstschuur gezeten waren, had men vrijmoedigheid om op onze vragen te antwoorden. De heuvel, waarop het heiligdom staat, heet Potok Tengan: de top van Tengan. Degeen

die daar gewoond heeft, de Patala baine, een kleinkind van Tamboro Langi'. Om de drie jaar werd aan deze deata een buffel en een varken geoffierd. Het voor den geest bestemde vleesch moest men dezen met afgewend gelaat aanbieden, en dan werd het door een onzichtbaar persoon aangenomen (alleen diens handen zouden te zien zijn geweest). Bij de offermaaltijd, die bij deze gelegenheid plaats had, mocht men niet met het gelaat naar den deata gekeerd eten. De bedoeling van deze plechtigheid, die steeds na het planten van de rijst plaats had, was, dat de deata veel buffels, varkens, rijst, oebi enz. zou geven.

Zeer voldaan over hetgeen wij gezien en gehoord hadden, keerden we naar Ma'kale terug, waar we voor de derde maal de gasten waren van den heer Groenenstein. Deze was bij onze komst bezig een rechtszaak te onderzoeken. Voor ons was daarvan alleen belangrijk de eed die een der partijen had af te leggen, en die ons door den heer G. werd meegedeeld. Daarbij werd een bamboe van ongeveer een vadem lengte, waaraan in het midden een paar rijstaren, wat kippeveeren, wat menschenhaar en wat buffelhaar waren gebonden, tusschen den eedsaflegger en den priester gelegd, die de eed moest afnemen. De laatste liet nu den ander een zelfvervloeking uitspreken, waarbij hij zeide geen rijst meer te zullen eten en geenerlei voordeel of geluk meer deelachtig te zullen worden, wanneer de zaak niet juist zoo was, als hij haar had voorgesteld.

Den namiddag en een deel van den avond besteedden wij weer aan ons onderzoek, waarbij wij den intelligenten Kapala van Mamoelloe konden uitvragen.

Ma'kale, 22 Augustus. Ma'kale heeft een kleine Inlandsche Christen gemeente, bestaande uit een aantal politie-soldaten, eenige beambten van het landschap, en enkele gedoopte Toradja's. Deze gemeente heeft een net kerkgebouw, waarin een onzer op dezen dag voorging. Daarna werd met den Gezaghebber een bezoek afgelegd bij het Landschapshoofd van Ma'kale, Poeang Tarongko, dien we reeds eerder hadden ontmoet. Dit hoofd heeft nog een zoon, die nog echt Poeang-bloed in de aderen heeft, en die zijn vader als landschapshoofd zal opvolgen. Maar na den dood van dezen is niet meer op een echten poeang-telg te rekenen, daar er geen volbloed poeang-dochters meer zijn, en de troonsopvolger zich dus met een vrouw van wat minder geboorte heeft moeten vergenoegen.

De woning van Poeang Tarongko is een echt Toradja huis, fraai beschilderd, en gelegen op een heuvel achter de vijver. Jammer is dat deze heuvel aan den voorkant dicht begroeid is, zoodat men van boven uit de woning niet het minste uitzicht heeft, terwijl ook voor de lieden, die in het dorp wonen, deze fraaie huizinge geheel aan het oog onttrokken wordt. Het doel van ons bezoek was om de gouden rijkssieraden van het Ma'kalesche Poeanghuis te zien. Maar het hoofd deelde ons mede, dat deze op verschillende plaatsen verspreid bewaard werden. Hij beloofde echter enkele te zullen laten halen en ons die 's avonds te toonen.

Hij heeft zijne belofte gehouden, maar de voorwerpen die hij ons liet zien, waren niet schitterend: Er was een met goud bewerkte hoofdband voor vrouwen bij, sa'pi' genaamd, een versiersel, dat wij ook bij de To Rongkong zagen, maar zonder goud; ook de Bergtoradja's van Posso en Paloe houden het hoofdhaar met zulke banden vast. Verder waren er gouden oorhangers (toke'-toke'), gouden armbanden (ponto pirri'), gouden ballen, die om den hals worden gehangen, patoho genaamd; en to'tonasol, een versiersel in spiraalvorm. Tot de rijkssieraden moeten ook een aantal

gouden krissen behooren, waarvan Poeang Tarongkong echter verzekerde, dat die bij andere Poeangs in bewaring waren.

Onder de versierselen, die wij zagen, en waarvan het onnoodig is ze alle op te noemen, vermelden wij alleen de kandaoere, omdat deze ook van volkenkundig belang is. Deze kandaoere is een soort steek of zak van kralenwerk, die bij een vorstelijke begrafenis vóór aan den stoet wordt gedragen op een stok, waaraan ook ander kraalwerk en gouden krissen zijn gebonden. Als men de gasten te gemoet gaat, die een huwelijk van lieden van het Poeang-geslacht komen bijwonen, vormt zich een stoet waarbij een paar voorvechters voorop gaan; achter hen loopt iemand, die de kandaoere draagt, dan volgen de buffels, die op het feest geslacht zullen worden, en de stoet wordt gesloten door een aantal feestelijk uitgedoschte vrouwen en meisjes, die sirih-pinang dragen om deze den gasten aan te bieden. Alleen lieden, die het vleesch van witte buffels en witte hoenders niet eten en ook geen varenkruid gebruiken, mogen de kandaoere en de gouden sieraden dragen; dus lieden, die van vorstelijke afkomst zijn. Had men iets van al het genoemde gegeten, en droeg men de kandaoere dan zou men zeker sterven.

Onder de rijkssieraden moeten ook genoemd worden twee zwaarden van niet opvallend model. De eene draagt den naam van Doso, de ander die van Mamang (stom"). Beide zouden door Tamboro Langi' uit den hemel zijn meegebracht. Men noemde ons zekeren Loenda, een tomakaka, die de laatste zou zijn geweest, die zwaarden heeft gesmeed. De latere smeden zouden alleen hakmessen hebben kunnen maken.

Angin-angin (Kesoe'), 24—25 Augustus. Van Ma'kale begaven wij ons naar Angin-angin, waar Dr. B. van der Veen en zijn echtgenoote wonen. De woning staat een weinig van den grooten weg Ma'kale-Rante Pao af. Dr. van der Veen is hier door het Nederlandsche Bijbelgenootschap geplaatst om het Tae' de taal der Sa'dan- en Mamasa-toradja's te bestudeeren, ten einde daarin later den Bijbel te kunnen vertalen,

Gedurende ons verblijf te 'Angin-angin waren wij de gasten van de familie Van der Veen; niet alleen voor de genoten gastvrijheid zijn wij hem en zijn echtgenoote dankbaar, maar ook voor de hulp die hij ons heeft verleend bij ons onderzoek.

Angin-angin is een dorp van Kesoe', het oudste landschap in de Onderafdeeling Rante Pao. Alle naar het Westen wonende Toradja's noemen Kesoe' als hun stamland.

Den eersten dag van ons verblijf te Angin-angin was het 't landschapshoofd van Kesoe' zelf, Pong Panimba, die ons inlichtingen verstrekte. Met veel vuur vertelde hij van het oude Kessoe, waar het eerst een vorst uit den hemel zou zijn neergedaald. Alle landschappen in Ranto Pao namelijk leiden hun afkomst, of die van hun vorsten af van zekeren Polo Padang. De eerste uit den hemel neergedaalde man was Amboen di Kesoe', („dauw op de Kesoe'") die gehuwd was met Pangolo Langi'. Hun zoon was Polo Padang, die ook met een hemellinge gehuwd was, die den naam droeg van Deatana[1]). Ze zou van Poko' in het Doerische gekomen zijn. Polo Padang kreeg een zoon, Paeroenan geheeten Eens speelde deze met een tol. Door een onvoorzichtige beweging trof de tol de knie van Polo Padang, die hierover vertoornd eenige leelijke woorden

1) Volgens een andere lezing was Pabane een zoon van Tandi Leno te Pon (Maranding), die naar Kesoe' kwam en daar huwde met Amboen di Kesoe'. Uit dat huwelijk werden Polo Padang en Lai Amboen geboren. — V. d. V.

uitte. De moeder was over die woorden zoo ontstemd, dat ze met haar zoon naar den hemel terugkeerde. Hierover was Polo Padang zoo bedroefd, dat hij besloot zijn geliefden te gaan zoeken. Na allerlei wederwaardigheden kwam hij in den hemel aan, en vond daar zijn vrouw en zoon. Den laatste bracht hij naar de aarde terug, en van dezen stammen zoowel de Poeangs als het volk af.

Er bestaat hier ook een verhaal, dat moet dienen om aan te toonen, dat Polo Padang, de eerste vorst van Kesoe' hooger in aanzien is dan de Datoe van Loewoe, een verhaal, zooais er meerdere in Midden Celebes voorkomen. Om te zien wie van de twee voornamen in geboorte was, zouden ze hun faeces met elkaar vergelijken. Vooraf at Polo Padang een groote hoeveelheid sirih, met het gevolg dat zijn faeces rood gekleurd waren en een frisschen reuk hadden, terwijl die van Datoe onaangenaam stonken.

De Datoe wilde toen een andere proef nemen, in een gevecht van buffels zou worden beslist wie de voornaamste van hen was. Polo Padang

Schetskaart van het boven-stroomgebied van de Sa'dan-rivier, Celebes.
Schaal 1 : 1 000 000.

nam een buffeljong, stak dit naalden in de horens, die pas uit den kop te voorschijn kwamen, en hield het dier eenige dagen van de moeder af. Toen dit jong op den bepaalden dag tegen den stier van den Datoe werd losgelaten, verkeerde het in de meening zijn moeder voor zich te hebben, en het wilde bij den buffel gaan zuigen. Door de pijn die het kalf den stier hierdoor (en door de naalden) veroorzaakte, sloeg de buffel van den Datoe op hol, hiermee het pleit ten gunste van Polo Padang beslechtende.

Toen liet de Datoe een karbouwenhoorn koken, en legde er een knoop in, toen zij zacht geworden was. Toen de hoorn afgekoeld en hard geworden was, zond hij haar naar Polo Padang met de opdracht de knoop er uit te halen. Polo Padang deed dit nadat hij de hoorn door koken weer zacht gemaakt had. Op zijn beurt zond P. P. een stuk bambaloe (Posso'sch: kongkoli), een liaan, die nog in verschen staat zijnde, gemakkelijk kan worden verbogen; maar die als zij droog is geworden, totaal onbuigbaar is. Het gelukte den Datoe dus niet aan de opdracht te voldoen, en hiermede moest hij zijn minderheid tegenover Polo Padang erkennen.

Toch schijnt het dat Kesoe' eertijds min of meer ondergeschikt aan Loewoe is geweest: het bracht ten minste telken jare ontbolsterde rijst en een haan (of hanen) aan den Datoe, waarna deze als tegengeschenk gaf: onontbolsterde rijst en zout of een hakmes. Die rijst plantte men dan in de akkers uit [1]).

Het verhaal zegt ten minste, dat de Datoe, verbitterd over de boven medegedeelde nederlaag, Polo Padangs broeder, Palonga' (stok om te slaan), liet dooden. Om deze reden wilden de Toradja's dit eerbewijs van rijst en haan, de zoogenaamde karopi, niet meer aan den Datoe gaan brengen.

Of de Poeang van Kesoe' inderdaad hooger in aanzien stond dan de heeren uit het Ma'kale'sche, zooals Pong Panimba ons wilde doen gelooven, betwijfelen wij. Elders wist men er niets van.

Toen wij den Parenge' dankten voor zijn inlichtingen, en wij hem prezen over zijn groote kennis, zei hij zelfvoldaan: „Van middag zal ik u een ervaren priester zenden; dien moet ge dezelfde vragen doen, die ge mij hebt gedaan, en dan zult gij zelf kuunen oordeelen, of hij zooveel west als ik."

In Kesoe' worden steenen gevonden, waarvan verteld wordt, dat zij eertijds menschen zijn geweest. Zoo zijn er twee te Panga', bij kampong Ba'tan (Kessoe). Toen het lijk van een man, Dalana genaamd, naar het rotsgraf werd gebracht, had er op eens een aardbeving plaats, waarop het lijk in steen veranderde.

Wat het onderzoek te Angin-angin voor ons ook zeer belangrijk maakte, was de ontdekking, dat men in Kesoe' het koppensnellen kende ten behoeve van een overleden vorst; zelfs wordt dit niet voor iederen aanzienlijke gedaan, maar alleen voor lieden van bepaalde geslachten. Deze bijzonderheid kan medewerken om tot de ontdekking te komen, vanwaar het koppensnellen afkomstig is. De Toradja's van de Onderafdeeling Ma'kale en Boven-Binoeng (Mamasa) nemen wel de hoofden van de verslagen vijanden mee naar hnis, maar deze worden nimmer gebruikt bij den doodencultus of het bouwoffer. Deze aangelegenheid zullen wij later uitvoerig mededeelen, wanneer de verzamelde gegevens worden bewerkt.

Barana' 25—26 Augustus. Onder een stortbui verlieten wij in den namiddag van 25 Augustus het gastvrije Angin-angin, reden door de hoofdplaats Rante Pao, waar wij ons alleen even ophielden om den Controleur van deze Onderafdeeling een bezoek te brengen, en begaven ons toen naar het 2 KM. verder gelegen Barana'. Het was reeds donker geworden, toen wij de woning van de familie Belksma bereikten, waar wij hartelijk werden ontvangen.

De heer Belksma is als hoofdonderwijzer door den Gereformeerden Zendingsbond naar de Toradja's gezonden om de leiding op zich te nemen van een normaal-cursus, opdat de zending zoo spoedig mogelijk over een voldoend aantal onderwijzers voor de volksscholen zou hebben te beschikken. Toen hem bleek dat hem door dezen arbeid alle gelegenheid ontnomen werd om onder het volk te verkeeren, en dit nader

---

1) Bij het begin van den rijstplant slacht men boven op een berg een haan voor de deata, goden. Deze handeling heet melondong Datoe, maar dit heeft niets uitstaande met den Datoe van Loewoe en een mogelijk onderhoorig zijn van Kesoe' aan dien potentaat.

te leeren kennen, verzocht hij voorloopig als zendeling-leeraar aangesteld te worden. Dit verzoek werd hem toegestaan. Een beperkt aantal jongelui wordt nu door hem tot onderwijzer opgeleid, en voor het overige wijdt hij zich aan het Evangeliesatiewerk.

Door de goede zorgen van den heer Belksma konden wij eenige lieden, die ervaren waren in de adat, ondervragen. Merkwaardig was, dat zich bij hen een vrouw bevond, Indo' Roeroe'. Deze sprak niet veel, en liet de mannen antwoordden, maar zoodra hoorde zij niet, dat de spreker zich vergiste of iets oversloeg, dan viel zij dadelijk in om de fout te herstellen. Op deze wijze zijn wij den geheelen dag met een korten rusttijd tusschenin bezig geweest.

Hier vernamen wij nog een paar verhalen van versteeningen. Er was een vrouw, Rampen Manik [1]) geheeten, die in haar sarong een karondang-vrucht had geknoopt. Het sap dat uit die vrucht droop, had het kleedingstuk rood gekleurd. De moeder was boos dat haar dochter haar kleed had bevlekt, zooals zij dacht met menstruaal bloed en zij maakte haar daarvan allerlei verwijten. Het meisje, wetende, dat zij onschuldig was, voelde zich beleedigd; ze haalde haar snoeren van kleine kralen (barra' manik) en liep weg. De moeder liep haar na, maar de dochter zong haar toe:

Torroko indo' kasseko'
To indo' ma'tala' dangkoe,
Toroko ammoemeraoek,
Moela'pa pendoea mora.

Wat beteekent: Mijn moeder is gierig en boos, dat zij achterblijve; dan kunt gij naar genoegen het meraoek en la'pa'-feest vieren.

Toen de moeder haar dicht genaderd was, strooide het meisje van haar kralen op den grond. De moeder hield op om die op te rapen, zoodat haar dochter gelegenheid had te ontkomen. Eindelijk kwam ze bij een steen, Batoe Piak („gespleten steen"). Toen zong zij:

Bangako, bangako, batoe,
Tipa' doeka malia
La koeola rokko mati [2]).

Met dit versje verzocht zij den steen zich te splijten opdat ze zou kunnen binnengaan. De steen opende zich werkelijk, waarop het meisje naar binnenging en de steen zich achter haar sloot.

Toen de moeder daar aankwam, was de steen gesloten, maar zij zong dezelfde woorden, die haar dochter gebruikt had, waarop de steen zich weer opende, maar slechts een vlucht woudduiven kwam er uit te voorschijn.

Er is ook een steen, waarvan men vertelt, dat hij een vrouw geweest is, die zich bij het baden den rug tegen een steen schuurde, waarop zij zelve in steen veranderde. In Barana', vertelde ons de heer Belksma,

---

1) Vergelijk het verhaal van Rampen Manik met dat van Rappen in Mededeelingen Ned. Zend. Gen. 1917.

2) De vertaling van dit vers luidt:
Open u, open u, steen,
Scheur u in tweeen, harde,
Dat ik naar beneden ga, daarheen waar gij zijt.

staat in een druipsteengrot een zuil, die aan beide zijden in het midden een uitwas van kalk heeft. Deze zuil is voor de Toradja's een in steen veranderde vrouw met haar beide kinderen. Kinderlooze vrouwen zijn gewoon offers bij deze steenen te brengen.

Den 27sten Augustus scheidden onze wegen. De oudste onzer vertrok naar Palopo om verder met de boot naar Makassar en Soemba te reizen, om op laatstgenoemd eiland eenzelfde onderzoek in te stellen als dat onder de Toradja's. De jongste van ons beiden bleef achter om het nog onvoltooide werk in de distrikten Sa'dan, Baloesoe en Pangala' voort te zetten.